Fragm. Florist. Geobot. Polon. 19(1): 205–244, 2012

Bogumił Pawłowski (1898–1971) – życie i dzieło

ALICJA ZEMANEK

ZEMANEK, A. Bogumił Pawłowski (1898–1971) – life and work. *Fragmenta Floristica et Geobotanica Polonica* 19(1): 205–244. Kraków. PL ISSN 1640-629X.

ABSTRACT: Bogumił Pawłowski (1898–1971) – taxonomist, plant geographer, phytosociologist, was one of the most eminent of Polish botanists. He worked at the Jagiellonian University and the Institute of Botany of the Polish Academy of Sciences in Kraków. Professor Pawłowski died at the age of 73 near the top of Mount Olympus in Greece. He is an author or co-author of c. 200 publications concerning primarily floristics, taxonomy of vascular plants, plant geography, and plant sociology. He is considered one of the leading experts on European mountain plants (the Carpathians, the Alps and the Balkan Peninsula). Pawłowski described 226 taxa previously unknown to science, contributed 5 genera to the work *Flora Europaea* and played a major part in preparing publications on the flora of Poland, such as *Flora polska* (The Polish flora), *Rośliny polskie* (Polish plants), and *The vegetation of Poland*. In 1920s he participated in the introduction of J. Braun-Blanquet's methodology into phytosociological studies in Poland.

KEY WORDS: taxonomy, phytogeography, phytosociology, mountains, flora, vegetation, Poland, *Flora Europaea*, Carpathians, Alps, Balkan Peninsula

A. Zemanek, Ogród Botaniczny, Instytut Botaniki, Uniwersytet Jagielloński, ul. Kopernika 27, 31-501 Kraków, Polska; e-mail: alicja.zemanek@uj.edu.pl

> *Dziś, gdy niepodległość i zjednoczenie Ojczyzny stwarzają szczęśliwsze warunki* [...] *spodziewać się należy, że przed florystyką naszą otwiera się nowy okres wspaniałego rozkwitu* [...] *Oby jak najwięcej znalazło się rąk i umysłów do pracy, oby nauka o ojczystej szacie roślinnej zataczała wśród naszego społeczeństwa coraz szersze kręgi* [...]
>
> (PAWŁOWSKI 1928: 63)

> *Piękno roślin jest równie ważne, jak ich właściwości użytkowe...*
>
> Prof. Pawłowski,
> z wykładu systematyki roślin, 1969

Profesor Bogumił Pawłowski, jeden z najwybitniejszych botaników polskich – taksonom, fitogeograf, fitosocjolog, zaliczany do grona najlepszych znawców flory europejskich gór – był osobowością niezwykłą. Bardzo precyzyjny i racjonalny w badaniach naukowych, z wrażliwością godną artysty zachwycał się przyrodą i niepowtarzalnym pięknem natury. Jego urok osobisty, skromność i życzliwość dla ludzi sprawiały, że cieszył się powszechną

sympatią. Niespodziewana śmierć pod szczytem Olimpu, tak szokująca i trudna do przyjęcia dla bliskich mu osób, wydawała się zagadkowym podsumowaniem życiorysu, w którym góry symbolizujące wolność i bogactwo rzadkich roślin odgrywały tak wielką rolę. W kraju i za granicą ukazały się artykuły i wspomnienia na temat życia i działalności profesora (m.in. FUTÁK 1972; JASIEWICZ 1972; ZARZYCKI & BRAUN-BLANQUET 1972). Szczególną wartość mają opracowania uczniów i współpracowników – Jana Kornasia i Kazimierza Zarzyckiego zawierające osobiste wspomnienia oraz ocenę dokonań naukowych (KORNAŚ 1962, 1977, 1982, 2000; ZARZYCKI 1972a, 1972b, 2002). Mistrz Bogumiła Pawłowskiego i inspirator wielu tematów badawczych – Władysław Szafer zanalizował jego twórczość metodą naukometryczną, wykreślając tzw. biodiagram naukowy ukazujący średnią liczbę publikacji w poszczególnych okresach działalności (SZAFER 1970). K. Zarzycki wraz z J. Guzikiem i T. Tacikiem sporządzili wykaz nowych taksonów i ujęć taksonomicznych opublikowanych przez B. Pawłowskiego, świadczący o ogromnym wkładzie badacza w systematykę roślin (ZARZYCKI i in. 1973). Skróconą bibliografię jego prac wydanych do 1968 r. opublikowano w jednym z zeszytów *Fragmenta Floristica et Geobotanica*, dedykowanym profesorowi z okazji 50-lecia pracy naukowej (ANONIM 1970). Mniej lub bardziej szczegółowe biogramy można znaleźć w *Polskim słowniku biograficznym* (KOSIEK 1980), *Słowniku biologów polskich* (FELIKSIAK red. 1987), *Słowniku uczonych polskich* (ŚRÓDKA 1997), a spośród zagranicznych leksykonów m.in. w *Taxonomic literature* (STAFLEU & COWAN 1983). Materiały archiwalne zachowały się w Archiwum UJ, Bibliotece Jagiellońskiej, Muzeum Ogrodu Botanicznego UJ oraz w Instytucie Botaniki im. W. Szafera PAN.

Celem tego szkicu jest przypomnienie głównych etapów życia i działalności twórczej uczonego oraz jego najważniejszych dzieł naukowych, z których korzystają coraz to nowe pokolenia badaczy. Legenda otaczająca osobowość profesora Pawłowskiego jest szczególnie żywa w środowisku krakowskim. W Muzeum Ogrodu Botanicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego znajduje się wiele dokumentów i pamiątek przekazanych przez rodzinę, wystawionych częściowo na stałej ekspozycji. Przetrwały fotografie z wycieczek i badań terenowych – ukazują one atmosferę eksploracji botanicznych z ubiegłego wieku, kiedy to skromne, nierzadko spartańskie warunki rekompensował entuzjazm do pracy i radość obcowania z naturą.

DZIECIŃSTWO I WCZESNA MŁODOŚĆ

Bogumił Pawłowski urodził się 25 listopada 1898 r. w Krakowie. Jego ojciec Witold był prawnikiem (sędzią), matka Zofia z Pazdanowskich zajmowała się domem i wychowywaniem dzieci. Młodszy brat przyszłego botanika Eugeniusz Pawłowski (1902–1986) (Ryc. 1) został wiele lat później polonistą językoznawcą i powieściopisarzem, znawcą gwary góralskiej, autorem popularnej w latach 30. XX wieku trylogii powieściowej *Chochołowscy*. W Wyższej Szkole Pedagogicznej w Krakowie, gdzie pracował po wojnie na stanowisku profesora, zainicjował kontynuowane później prace nad słownikiem polskich nazw roślin (PARYSCY: *Wielka encyklopedia tatrzańska*. Wersja internetowa). Chłopcy wcześnie utracili matkę. Dzieciństwo i wczesną młodość (Ryc. 2) spędzili w Nowym Sączu, pod troskliwą

Ryc. 1. Bogumił wraz z bratem Eugeniuszem

Fig. 1. Bogumił with his brother Eugeniusz

Ryc. 2. Bogumił w wieku ok. 7 lat. Zakład fotograficzny „Janina", Nowy Sącz – filia Gorlice

Fig. 2. Bogumił at about the age of 7. "Janina" photography studio, Nowy Sącz – branch at Gorlice

---

Wszystkie ryciny ze zbiorów Muzeum Ogrodu Botanicznego UJ

All figures from the collections of the Botanic Garden Museum, Jagiellonian University, Kraków

opieką ciotek. Bogumił uczęszczał w tym mieście do szkoły ludowej (1904–1908), a następnie do I Gimnazjum Klasycznego (C.K. Gimnazjum pierwszego w Nowym Sączu) (1908–1916), gdzie był bardzo dobrym uczniem. Ze szkoły wyniósł znajomość łaciny, którą potem władał w mowie i piśmie (Kornaś 2000), opanował również język francuski i niemiecki (Muz. OB – B 316, B 319). Jako uczeń szkoły średniej zaczął interesować się przyrodą, a znakomita pamięć i nieprzeciętne zdolności obserwacji ułatwiały mu poznawanie gatunków roślin i zwierząt. Do podjęcia studiów przyrodniczych zachęcił go w gimnazjum biolog Florian Wiliński, którego życzliwie wspominał do końca życia. Już jako znany uczony przesyłał mu odbitki swych prac „z wyrazami serdecznej wdzięczności i przywiązania od ucznia" (Zarzycki 1972b).

Student Uniwersytetu Jagiellońskiego (1916–1921)

W latach 1916–1921 studiował na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Jagiellońskiego nauki przyrodnicze, głównie botanikę, odbywając w międzyczasie paromiesięczną służbę wojskową; pod koniec 1918 r. wstąpił jako ochotnik do formowanego w Krakowie Batalionu Akademickiego, a w okresie wojny 1920 r. służył w Batalionie Harcerskim (Kosiek 1980). Jak sam później wspominał, w czasie studiów zdążył jeszcze wysłuchać wykładów profesora Mariana Raciborskiego (1863–1917), charyzmatycznego nauczyciela, systematyka wielu grup roślin, fitogeografa i paleobotanika, jednego z najwszechstronniejszych botaników swoich czasów.

Był to już ostatni okres życia uczonego, który zmarł w marcu 1917 r. W 1913 r. założył on istniejący do dzisiaj Instytut Botaniczny, gdzie rozwinął tzw. krakowską szkołę geobotaniczną kontynuowaną przez następne generacje badaczy (Zemanek 2007). W styczniu 1917 r. przyjął do swojej pracowni zdolnego studenta (BJ – rkps Przyb. 796/76). Być może kontakt z Raciborskim, który znakomicie wykładał i potrafił skupić wokół siebie młodych, pełnych entuzjazmu badaczy roślin sprawił, że szala zainteresowań Bogumiła Pawłowskiego wykazującego w latach studenckich zamiłowanie zarówno do botaniki, jak i zoologii, przechyliła się w stronę królestwa flory. Interesował się jeszcze później motylami i świetnie je rozpoznawał (Kornaś 2000).

Asystent i adiunkt Ogrodu Botanicznego UJ (1921–1939)

W 1921 r. rozpoczął pracę w Ogrodzie Botanicznym Instytutu, z którym związał się na wiele lat, zatrudniony najpierw jako asystent (1921–1924) (Ryc. 3), od 1925 adiunkt, od 1931 r. stały adiunkt, uzyskując na tym stanowisku tytuł naukowy profesora w 1938 r. Następcą Raciborskiego w kierowaniu Instytutem był sławny Władysław Szafer (1886–1970), fitogeograf, paleobotanik, współtwórca ochrony przyrody w Polsce i Europie. Krakowska szkoła geobotaniczna stała się pod jego kierownictwem czołowym zespołem badawczym nad współczesną i kopalną szatą roślinną naszego kraju. Bogumił Pawłowski, zaledwie dwanaście lat młodszy od Szafera, traktował go zawsze jako mistrza i – zwłaszcza na początku działalności – przewodnika wskazującego główne kierunki naukowej drogi.

Ryc. 3. Asystent Ogrodu Botanicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego

Fig. 3. Assistant of the Botanic Garden at the Jagiellonian University

Ryc. 4. Władysław Szafer i Bogumił Pawłowski w karykaturach Stefana Macko, 1928

Fig. 4. Władysław Szafer and Bogumił Pawłowski caricatured by Stefan Macko, 1928

Różnice między tymi znakomitymi uczonymi, którzy reprezentowali przeciwstawne typy osobowości, dobrze ukazują karykatury Stefana Macko z 1928 r. zachowane w Muzeum Ogrodu Botanicznego (Ryc. 4): Władysław Szafer – człowiek wielkich idei, pełniący wysokie funkcje w nauce, m.in. rektora jagiellońskiej wszechnicy, kierujący dużymi zespołami ludzi oraz skromny i cichy Bogumił Pawłowski, którego pasjonowało przede wszystkim poszukiwanie faktów i mozolne dochodzenie do prawdy o świecie roślin.

Nie interesowały go stanowiska ani zaszczyty, najlepiej czuł się w terenie, prowadząc badania lub wycieczki ze studentami. W 1920 r. opublikował pierwszą pracę pt. *Brekinia* (*Sorbus torminalis*) (L.) Crantz w Polsce (PAWŁOWSKI 1920), a w następnych latach stał się jednym z najważniejszych współpracowników profesora Szafera w szeroko zakrojonych projektach badawczych z zakresu systematyki i geobotaniki.

Udział w opracowaniach syntetycznych flory Polski

W 1921 r. ukazały się opracowania rodzin *Platanaceae* i *Polygonaceae* w drugim tomie książki *Flora polska. Rośliny naczyniowe Polski i ziem ościennych* (SZAFER red. 1921). Przyszłość miała pokazać, że B. Pawłowski stał się jednym z czołowych twórców tego wielkiego, zespołowego dzieła zaprojektowanego jeszcze w czasach niewoli, doprowadzonego przez M. Raciborskiego do etapu przygotowania pierwszego tomu opublikowanego już po jego śmierci (T. 1, 1919; red. M. Raciborski, W. Szafer). Wydawanie całości trwało 76 lat (T. 1–15, 1919–1995). W latach 20., kiedy zaczynano pracę nad *Florą*, przewidywano, że wydanie jej przeciągnie się na dłuższy czas. Dlatego W. Szafer zdecydował się opublikować wraz z młodymi pracownikami Instytutu, 29-letnim Stanisławem Kulczyńskim i 26-letnim Pawłowskim tzw. małą, „terenową" florę Polski zatytułowaną *Rośliny polskie* (SZAFER i in. 1924).

Było to pierwsze kompletne opracowanie flory naczyniowej naszego kraju, ładnie wydane na cienkim papierze przez Książnicę Atlas. Na książce tej, unowocześnionej w nowej edycji z 1953 r. (SZAFER i in. 1953) wykształciło się kilka pokoleń przyrodników. Współautor pracy S. Kulczyński (1895–1975), towarzysz eksploracji tatrzańskich Pawłowskiego, systematyk, fitogeograf, fitosocjolog i paleobotanik, został w przyszłości profesorem uniwersytetów we Lwowie i Wrocławiu, rektorem obydwu uczelni (FELIKSIAK red. 1987).

Doktorat

Terenem najwcześniejszych badań terenowych B. Pawłowskiego było pasmo górskie, z którym związany był od dzieciństwa – Beskid Sądecki oraz sąsiednie okolice. W 1922 r. obronił na Uniwersytecie Jagiellońskim pracę doktorską, której promotorem był profesor Szafer.

Dysertacja doktorska została wydana trzy lata później pt. *Geobotaniczne stosunki Sądeczyzny* (PAWŁOWSKI 1925). Wszechstronność zastosowanych tu analiz szaty roślinnej sprawiła, że stała się ona klasycznym regionalnym opracowaniem geobotanicznym, wzorcowym dla wielu późniejszych badaczy.

Pionierskie badania fitosocjologiczne

Jednakże ulubionym obszarem badawczym i swego rodzaju azylem duchowym stały się dla Bogumiła Pawłowskiego Tatry (Ryc. 5), gdzie bardzo często wyjeżdżał, sam, z kolegami lub studentami. W latach dwudziestych uczestniczył w zespołowych badaniach fitosocjologicznych roślinności tatrzańskiej, kierowanych przez W. Szafera. W grupie najściślejszych współpracowników znalazł się również S. Kulczyński, a później także Marian Sokołowski (1894–1939), botanik i leśnik; Konstanty Stecki (1885–1978), botanik, znawca Tatr i góralszczyzny oraz Karol Wallisch (1901–1934), paleobotanik i taternik (Feliksiak red. 1987; Majewski & Mirek 1994). Dzięki dotacji uzyskanej z Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego badania przeprowadzono w krótkim czasie i szybko je opublikowano. Zastosowano tu po raz pierwszy w Polsce metodykę szwajcarskiego botanika

Ryc. 5. W Tatrach

Fig. 5. In the Tatra Mountains

Josiasa Braun-Blanqueta (1884–1980), twórcy tzw. francusko-szwajcarskiej szkoły fitosocjologicznej, nazwanej później szkołą Zurych-Montpellier lub środkowoeuropejsko-śródziemnomorską. Atmosferę badań tatrzańskich dobrze oddają opisy instytutowych wypraw naukowych sporządzone przez pracowników (BJ – rkps Przyb. 796/76), opublikowane przez W. Szafera. Oto fragment relacji z wyprawy nad Morskie Oko, trwającej od 12.07 do 23.09 1926 r.:

Uczestniczyli w niej: B. Pawłowski, M. Sokołowski i K. Wallisch. Ze wszystkich wypraw tatrzańskich ta była najbardziej emocjonująca. Składał się bowiem na nią szereg wysokogórskich wspinaczek – w skali od dość do bardzo trudnych – na coraz to inne ściany w otoczeniu Morskiego Oka, przy prawdziwie tatrzańskiej, tj. nieobliczalnej i zmiennej pogodzie. Zdjęcia [fitosocjologiczne] wykonywało się nieraz przy zabezpieczeniu liną. Wyprawę urozmaicił parodniowy wypad na Lodowy, Durny, Kieżmarski i in., połączony z na wpół dobrowolnym noclegiem przy „lodowczyku" w Dzikiej Dolinie, oraz drugi wypad – na Szatana, Ganek, Garłuch i Sławkowski. Ostatnie dni upłynęły pod znakiem wyścigu z nadchodzącą zimą. […] Rezultatem ich była VII część prac tatrzańskich (BJ – rkps Przyb. 796/76, s. 164 nlb.; Szafer 1973: 195).

Trwałym śladem tych eksploracji stały się monografie fitosocjologiczne o historycznym znaczeniu. Prace te, opublikowane po niemiecku, niektóre z nich w dwóch wersjach językowych – niemieckiej i polskiej, świetnie ilustrowane, z kolorowymi mapami, weszły od razu w obieg światowej literatury naukowej (Kornaś 2000; Dzwonko 2012). Najbardziej pionierski charakter miała pierwsza z nich, poświęcona Dolinie Chochołowskiej, zawierająca jedną z pierwszych w świecie map fitosocjologicznych (Szafer i in. 1923 – w języku niemieckim; Szafer i in. 1927a – w języku polskim). W następnych latach ukazały się opracowania innych części Tatr: Doliny Kościeliskiej (Szafer i in. 1927b – w języku niemieckim), Doliny Miętusiej i Czerwonych Wierchów (Pawłowski & Stecki 1927 – w języku niemieckim) oraz Doliny Morskiego Oka (Pawłowski i in. 1928 – w języku niemieckim), a także w języku polskim (Pawłowski i in. 1929) – polska wersja zawierała florę Doliny Morskiego Oka opracowaną przez B. Pawłowskiego. Dla rozwoju fitosocjologii w naszym kraju duże znaczenie miał tom omawiający metodykę badań (Szafer & Pawłowski 1927). Innym ważnym rezultatem tatrzańskich eksploracji B. Pawłowskiego była według Kornasia (2000) późniejsza praca *Sprawa zespołu klimaksowego w tatrzańskiem piętrze halnem* (Pawłowski 1935), w której przedstawił pierwszy schemat sukcesji roślinności na tym terenie, oparty na danych glebowych.

Z biegiem lat uczony stał się jednym z najbardziej liczących się ekspertów w fitosocjologii. Prowadził studia nad składem gatunkowym, budową i życiem zespołów roślinnych, nad ich rozmieszczeniem geograficznym i dynamiką (Kornaś 2000). Swoją wiedzę w tym zakresie pogłębił dzięki osobistym kontaktom z twórcą szkoły – Braun-Blanquetem, który kształcił badaczy z różnych krajów w założonej przez siebie międzynarodowej stacji geobotanicznej SIGMA (Station Internationale de Géobotanique Méditerranéenne et Alpine) (1930) w Montpellier we Francji. W wyniku starań W. Szafera Polska znalazła się wśród krajów finansujących stację (Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego przyznało specjalną subwencję), dzięki czemu mogli tam wyjeżdżać nasi stażyści. B. Pawłowski przebywał w Montpellier niedługo po założeniu stacji, przez cztery miesiące – od kwietnia do początku sierpnia 1930 r., jako stypendysta Funduszu Kultury Narodowej. Pisał później o pracy w stacji:

Montpellier jest miejscowością jakby wymarzoną dla tego rodzaju instytucji [...] położone wśród typowej roślinności śródziemnomorskiej, ale już blisko jej północnej granicy, zaledwo o kilka kilometrów od wybrzeży morza Śródziemnego, a stosunkowo niedaleko od wyniosłego masywu Sewennów [...] Od końca września po początek lipca wre na stacji ożywiona praca, przerywana zwykle tylko na czas upalnego śródziemnomorskiego lata. [...] Częste wycieczki w teren, dyskusje naukowe, omawianie aktualnych zagadnień i pojawiających się wciąż nowych lub ulepszonych metod, jak również wyników prac właśnie wykonanych, urozmaicają pobyt i zwiększają płynące zeń korzyści naukowe (PAWŁOWSKI 1933: 10).

Badacze z wielu krajów prowadzili tutaj studia nie tylko z fitosocjologii pod kierunkiem twórcy szkoły, ale też z zakresu fitogeografii i ekologii. Tej ostatniej tematyce, tj. ekologii gleby, na której wytworzył się jeden z zespołów roślinności śródziemnomorskiej, poświęcona była praca polskiego stypendysty wykonana wspólnie z Braun-Blanquetem (BRAUN-BLANQUET & PAWŁOWSKI 1931). Obydwaj botanicy zaprzyjaźnili się na długie lata. Po całodziennej pracy terenowej lubili usiąść i porozmawiać swobodnie przy butelce dobrego wina. Wydaje się, że reprezentowali podobne osobowości: zapaleni do badań naukowych, nie dbający o zaszczyty i stanowiska, a przy tym cechujący się ujmującą skromnością. Szwajcarski uczony czterokrotnie odwiedził Polskę (1928, 1937, 1948, 1960), z którą czuł się blisko związany (KORNAŚ 1981). Dożył sędziwego wieku, i po latach wspominał Bogumiła Pawłowskiego:

Zbieraliśmy razem rośliny w zachodnich Alpach, robiliśmy obserwacje w Pirenejach [...]. W czasie tych niezapomnianych wędrówek miałem okazję docenić jego szczery i miły charakter, jego entuzjazm i dobre usposobienie, nawet w sytuacjach mało przyjemnych (ZARZYCKI & BRAUN-BLANQUET 1972: 282).

Habilitacja

W 1930 r. B. Pawłowski habilitował się na Uniwersytecie Jagiellońskim z systematyki i geografii roślin, na podstawie monografii *Elementy geograficzne i pochodzenie flory tatrzańskiego piętra turniowego*, wydanej w języku polskim (PAWŁOWSKI 1929a) i niemieckim (PAWŁOWSKI 1929b). Praca ta rozpatrująca zagadnienie na szerokim tle porównawczym z innymi europejskimi górami, stała się w następnych latach opracowaniem klasycznym.

Małżeństwo ze Stanisławą Bulandą

W 1931 r. ożenił się ze Stanisławą Bulandą (Bulandzianką) (1905–1985) (Ryc. 6), botaniczką, siedem lat młodszą absolwentką Wydziału Filozoficznego UJ, wówczas nauczycielką gimnazjum w Tarnowie, uczestniczką wielu wypraw florystycznych, później pracującą jako wolontariuszka w Instytucie Botanicznym UJ. Mąż nazywał ją Siasią i w ten sposób określali ją nieoficjalnie koledzy i współpracownicy. W 1951 r. obroniła doktorat na podstawie pracy z systematyki roślin. W latach 1951–1954 pracowała w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Krakowie. Począwszy od 1953 r. zatrudniona była w Zakładzie Botaniki PAN, późniejszym Instytucie, najpierw jako pracownik pomocniczy, później adiunkt, aż do przejścia na emeryturę w 1975 r. (MIREK & PIĘKOŚ-MIRKOWA 1990; KÖHLER 2000).

Opracowała wiele grup systematycznych roślin do *Flory polskiej* oraz dwa rodzaje *Chrysosplenium* i *Soldanella* do *Flora Europaea.* Spośród jej publikacji do najważniejszych należy obszerny artykuł *Rośliny endemiczne w Polsce i ich ochrona* (1953, 1960 – w języku

Ryc. 6. Wraz z żoną Stanisławą w czasie wycieczki botanicznej. Tatry, 1931

Fig. 6. On a botanical trip with his wife Stanisława. Tatra Mountains, 1931

francuskim), a także rozdział w *Szacie roślinnej Polski* zatytułowany „Charakterystyka statystyczna i elementy flory polskiej". Była niezwykle oddaną żoną. Jak wspominają Zbigniew Mirek i Halina Piękoś-Mirkowa:

> Cicha i skromna żyła zawsze w cieniu swego męża, jego wierna współpracowniczka, wykonująca wiele żmudnych i mało widocznych prac. Towarzyszyła mu przez wiele lat w codziennej, trwającej od rana do późnych godzin nocnych pracy w Instytucie (Mirek & Piękoś-Mirkowa 1990: 51).

Studia nad systematyką roślin

Od początku swej działalności naukowej B. Pawłowski ujawniał nieprzeciętny talent do systematyki, należał bowiem do botaników, którzy doskonale odróżniali gatunki w terenie, widział też bezbłędnie nawet drobne różnice między formami. Z wielką pasją podjął studia nad taksonomią słabo wówczas zbadanych roślin tatrzańskich (Ryc. 7). Obszerną, 5-częściową monografię poświęcił systematyce rodzaju ostróżka (*Delphinium*) z sekcji *Elatopsis* w środkowej Europie (Pawłowski 1934a). Opublikował również wyniki studiów systematycznych nad endemitami pienińskimi: mniszkiem pienińskim (*Taraxacum pieninicum*

Ryc. 7. W czasie pracy, z zielnikowym okazem ostróżki (*Delphinium*)

Fig. 7. During work, with a herbarium larkspur (*Delphinium*) specimen

Pawł. – opisał nowy dla nauki gatunek) (Pawłowski 1924b) oraz wrotyczą Zawadzkiego (*Tanacetum Zawadzkii* (Herb.) Pawł. – zrewidował wcześniejszy opis tego gatunku) (Pawłowski 1934b).

Badania geobotaniczne Gór Czywczyńskich w Karpatach Wschodnich

Po Tatrach drugim obszarem, który zafascynował B. Pawłowskiego pod względem botanicznym i przyrodniczym były Góry Czywczyńskie w Karpatach Wschodnich, położone na kresach południowo-wschodnich Drugiej Rzeczypospolitej. Jak pisał:

> Karpaty Wschodnie nęciły nas od dawna dziwnym urokiem swego górskiego oblicza, rozległością przestrzeni, bogactwem i bujnością szaty roślinnej. Pragnęliśmy poznać tamtejsze zespoły roślinne i porównać ze znanymi nam już dobrze tatrzańskimi [...] (Pawłowski 1948: 1).

Wraz z kolegami z Instytutu Botanicznego rozpoczął w 1933 r. eksploracje geobotaniczne tego masywu górskiego, ukończone w r. 1936 (w czasie badań wyjeżdżano również w dalsze regiony Karpat Wschodnich) (Ryc. 8–11). Zorganizowano cztery wyprawy, których organizacja stała się możliwa dzięki dotacjom z Funduszu Kultury Narodowej. W badaniach fitosocjologicznych współpracownikiem B. Pawłowskiego był młodszy

Ryc. 8. Obozowisko botaników. Góry Czywczyńskie, lata 1930.

Fig. 8. Botanist camp. Chyvchyn Mountains, 1930s

Ryc. 9. Wycieczka w Alpy Rodniańskie (Karpaty Wschodnie), 1933. Od lewej: Andrzej Środoń, Bogumił Pawłowski, Jan Walas, Karol Wallisch, Tadeusz Sulma

Fig. 9. A field trip to Rodna Mts (Eastern Carpathians), 1933. From the left: Andrzej Środoń, Bogumił Pawłowski, Jan Walas, Karol Wallisch, and Tadeusz Sulma

Ryc. 10. Suszenie świeżo zebranych roślin. Góry Czywczyńskie, 1934

Fig. 10. Drying freshly collected plants. Chyvchyn Mountains, 1934

Ryc. 11. Góry Czywczyńskie. Bogumił Pawłowski wyrusza samotnie w góry, sfotografowany przez kolegów, którzy z powodu zmęczenia odmówili pracy terenowej (według świadectwa J. Walasa)

Fig. 11. Chyvchyn Mountains. Bogumił Pawłowski sets off for the mountains on his own, photographed by his colleagues, who were so tired that they refused to do field work (according to J. Walas)

kolega Jan Walas (1903–1991), również asystent W. Szafera, po wojnie profesor Uniwersytetu im. M. Kopernika w Toruniu oraz przez krótki czas dyrektor Ogrodu Botanicznego UJ. W wyjazdach brała udział większa grupa botaników z Krakowa i Lwowa. Oto fragment relacji z drugiej wyprawy w Góry Czywczyńskie trwającej od 16.07 do 27.08.1934 r.:

Uczestnicy z Krakowa: B. Pawłowski, A. Kluzekówna, S. Pawłowska, A. Środoń, T. Sulma, J. Walas oraz zoolog R. Wojtusiak; ze Lwowa: J. Mądalski. Towarzyszył wyprawie Hucuł z Żabiego z 2 końmi. Siedzibą wyprawy był domek na Bałtagule […]. W czasie od 4 [do] 15 VIII siedzibą była niezamieszkana gajówka na Popadyńcu. Z obu tych baz urządzano wciąż 1–5-dniowe wycieczki w teren z końmi i namiotami. Ta wyprawa położyła główne podwaliny pod botaniczne badanie Gór Czywczyńskich. […] W czasie całych badań czywczyńskich rozdział zadań był następujący: B. Pawłowski jako kierownik i J. Walas – zespoły roślin naczyniowych; J. Mądalski – rozmieszczenie poziome i pionowe roślin naczyniowych; A. Środoń – górna granica lasu; T. Sulma – flora i zespoły porostów; A. Kluzekówna – mchy; S. Pawłowska – pomoc przy zajęciach oraz przy zbieraniu i suszeniu roślin (BJ – rkps Przyb. 796/76, s. 166, 168, 169 nlb.; Szafer 1973: 196–197).

Kilkanaście lat później B. Pawłowski pisał:

Spędziliśmy w Górach Czywczyńskich chwile nigdy niezapomniane. Oderwani od zgiełku miejskiego życia, oddaleni o dwa dni drogi od najbliższej wioski, a o trzy dni od najbliższej stacji kolejowej, przebywaliśmy całymi tygodniami, zdani na siebie, wśród przepięknej, bujnej i pierwotnej przyrody (Pawłowski 1948: 5).

Rezultaty eksploracji Karpat Wschodnich zostały opublikowane dopiero po wojnie. *Ogólna charakterystyka geobotaniczna Gór Czywczyńskich* ukazała się najpierw w skróconej wersji w języku francuskim (Pawłowski 1947b), później w postaci obszernej monografii napisanej po polsku (Pawłowski 1948). Wspólnie z J. Walasem B. Pawłowski opublikował w języku francuskim monografię fitosocjologiczną tych gór (Pawłowski & Walas 1949), która została wyróżniona w 1947 r. nagrodą naukową Polskiej Akademii Umiejętności. Do dzisiejszego dnia obydwie prace są podstawowymi opracowaniami tego pasma górskiego, wysoko cenionymi przez geobotaników wielu krajów (Zemanek 2012).

Badania gór Półwyspu Bałkańskiego

B. Pawłowski, J. Walas i S. Pawłowska odbyli w czasie od 6 VIII do 2 IX 1936 r. podróż naukową do Bułgarii w związku z IV Kongresem Słowiańskich Geografów i Etnografów w Sofii. Przed kongresem wykonali wspólnie z prof. Ivo Horvatem z Zagrzebia w dniach 10–15 VIII wycieczkę w góry Riła, badając zespoły roślinne najwyższego szczytu Półwyspu Bałkańskiego, Musali (2925 m) i jego okolicy [...] (BJ – rkps Przyb. 796/76, s. 169 nlb.; Szafer 1973: 197).

Bogumił Pawłowski podjął wówczas współpracę z I. Horvátem (1897–1963), profesorem uniwersytetu w Zagrzebiu, jednym z pierwszych fitosocjologów szkoły Braun-Blanqueta w dawnej Jugosławii. Wiele lat później scharakteryzował go w następujących słowach: „Był człowiekiem o głębokim umyśle i gorącym sercu, dynamicznym i pełnym zapału, oddanym w pełni umiłowanej nauce, a zarazem o szerokich zainteresowaniach" (Pawłowski 1964b: 190). Opublikowano wspólnie prace na temat wysokogórskich zespołów roślinnych pasma Riła Płanina w Bułgarii (Horvát i in. 1938) oraz wysokogórskiej roślinności Vranica Płanina w Bośni (Horvát & Pawłowski 1939). B. Pawłowski przebywał w górach Bułgarii również w 1948 r., ale projekt szerszego opracowania nie doszedł do skutku.

Lata 1924–1939 były według W. Szafera najbardziej produktywnym naukowo okresem w życiu uczonego – ogłosił wówczas ponad 80 publikacji „obejmujących zarówno systematykę roślin, jak i geobotanikę, a zwłaszcza socjologię […] [tworzących] zespół prac oryginalnych i twórczych Profesora Pawłowskiego, w których najjaśniej zabłysnął wrodzony mu talent badawczy oraz wyraziła się śmiałość i oryginalność jego myśli naukowej" (SZAFER 1970: 20).

LATA WOJNY (1939–1945)

W czasie drugiej wojny światowej B. Pawłowski pracował w Ogrodzie Botanicznym razem z innymi botanikami, m.in. Jadwigą Dyakowską (1905–1992), Janem Walasem i Wandą Wróbel-Stermińską (1911–1983). Władze okupacyjne utworzyły na bazie Instytutu i Ogrodu centralną instytucję botaniczną okupowanych polskich ziem pod nazwą Zakłady Botaniczne Generalnego Gubernatorstwa (Botanische Anstalten des Generalgouvernements). Kierownikiem tej placówki był w latach 1941–1944 Niemiec Wilhelm Herter (1884–1958), mierny uczony, niechętnie nastawiony do Polaków. Profesora Szafera zwolniono w 1941 r. Do końca wojny (w latach 1942–1945) pełnił obowiązki rektora podziemnego Uniwersytetu Jagiellońskiego i nieoficjalnie kierował działalnością swoich dawnych asystentów, zmierzającą do ocalenia przed rabunkiem polskich zbiorów. B. Pawłowski wraz z innymi przyrodnikami uczestniczył w prowadzeniu zajęć na tajnych kompletach Uniwersytetu, od wiosny 1943 do stycznia 1945. Jak sam pisał, były to wykłady z systematyki roślin i ćwiczenia z oznaczania organizowane głównie w mieszkaniach prywatnych, a także wycieczki botaniczne, które odbywały się w niedziele, w najbliższe okolice Krakowa (Muz. OB – B 316). Kierował też zespołowymi badaniami fitosocjologicznymi doliny górnej Wisły, w których uczestniczyła grupa botaników przebywających wówczas w Krakowie, m.in. Henryk Błaszczyk (1911–1984), Zygmunt Czubiński (1912–1967), Maria Łańcucka (Środoniowa) (1913–1995) oraz Stanisława Pawłowska (Ryc. 12, 13). O pracach tych pisał później W. Szafer:

> Badania te powstały z inicjatywy dawnego urzędu wodnego Województwa Krakowskiego (za okupacji Hauptabteilung Bauwesen, Abteilung Strombau), a miały na celu rozpoznanie asocjacji roślinnych w dolinie Wisły oraz ich dokładne skartowanie celem oceny ze stanowiska gospodarstwa rolnego i leśnego następstw, jakie pociągnęłaby za sobą planowana regulacja Wisły w tym kierunku […]. Przeprowadzenia tych trudnych badań, wymagających zupełnego opanowania metod prac socjologicznych oraz doskonałej znajomości flory, podjął się jeszcze za mojego pobytu w Ogrodzie prof. B. Pawłowski wraz z grupą polskich współpracowników i wykonał je w latach 1940–1943. Kontrolę tych badań oraz ostateczne wydanie wiążącego orzeczenia dla urzędu wodnego powierzył później niemiecki urząd wodny prof. Tüxenowi z Hanoweru. Był on dwukrotnie w tej sprawie w Krakowie, lecz ostatecznego orzeczenia urzędowego do końca wojny nie wydał, choć otrzymał od prof. Pawłowskiego 14 tabel zdjęć socjologicznych oraz 9 map zespołów w podziałce 1: 25 000. Dodać tu muszę, że najlepszych zdjęć socjologicznych prof. Pawłowski urzędowi wodnemu nie oddał, aby utrudnić pracę Niemcom i zachować pełne naukowe wyniki przeprowadzonych badań dla polskich władz […] (SZAFER 1959: 26).

Badania te kontynuowane po wojnie w latach 40. i 50., przyniosły wiele cennych danych empirycznych ważnych nie tylko dla praktyki, ale i teorii fitosocjologii, m.in. klasyfikacji zbiorowisk i ich ekologii, a zwłaszcza zależności od stosunków wodnych

Ryc. 12. Bogumił Pawłowski w woderach. Badania Doliny Wisły, Koło Tynieckie, 1942

Fig. 12. Bogumił Pawłowski in waders. Research in the Vistula river valley, Koło Tynieckie, 1942

Ryc. 13. Badania Doliny Wisły, 1943. Siedzą od prawej: Stanisława Pawłowska, Maria Łańcucka (Środoniowa), Bogumił Pawłowski, Zygmunt Czubiński, Henryk Błaszczyk, NN

Fig. 13. Research in the Vistula river valley, 1943. Sitting from the right: Stanisława Pawłowska, Maria Łańcucka (Środoniowa), Bogumił Pawłowski, Zygmunt Czubiński, Henryk Błaszczyk, NN

siedliska (Kornaś 2000). Niestety, wyniki ich, utajnione przez władze PRL, nie zostały nigdy opublikowane.

Po wyjeździe Hertera z Krakowa w lipcu 1944 r. B. Pawłowski sprawował kierownictwo Ogrodu aż do wyzwolenia w styczniu 1945 r., kiedy Władysław Szafer powrócił na dawne stanowisko (Zemanek i in. 2010).

Profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego (1951–1965) i Polskiej Akademii Nauk (1953–1971)

W 1951 r. Bogumił Pawłowski otrzymał stanowisko profesora zwyczajnego w nowo powstałej Katedrze Botaniki Leśnej Wydziału Leśnego Uniwersytetu Jagiellońskiego. Niestety, pracował tam tylko rok, ponieważ Wydział został zlikwidowany. Profesor powrócił do macierzystego Instytutu Botanicznego (w 1952 r.) znajdującego się wówczas na Wydziale Biologii i Nauk o Ziemi UJ, gdzie znalazł zatrudnienie w Katedrze Systematyki i Geografii Roślin. Po przejściu na emeryturę W. Szafera w 1960 r. pełnił obowiązki jej kierownika, dyrektora Instytutu oraz Ogrodu Botanicznego, oficjalnie mianowany w 1961 r.. W 1965 r. zrezygnował z pracy w jagiellońskiej wszechnicy. Związany był bowiem od r. 1953 z nowo powstałym Zakładem Botaniki PAN (od 1956 r. Instytutem) założonym przez profesora Szafera, który kierował tą jednostką. B. Pawłowski był jego zastępcą (1953–1960), później pełniącym obowiązki dyrektora (1961–1962), wreszcie dyrektorem w latach 1961–1968. Po odejściu z Uniwersytetu nadal prowadził wykłady z systematyki oraz uczestniczył w ważniejszych wycieczkach florystycznych.

Flora Tatr

W czasie wieloletnich eksploracji szaty roślinnej Tatr B. Pawłowski zgromadził ogromną wiedzę o występujących tam roślinach, które postrzegał nie tylko okiem systematyka, ale również fitogeografa i fitosocjologa. Dochodziła do tego znajomość szaty roślinnej innych europejskich pasm górskich, zwłaszcza gór Półwyspu Bałkańskiego i Alp pozwalająca na przeprowadzanie szerokich porównań i interpretacji obserwowanych zjawisk biologicznych. Jak sam pisał:

> Uważałem za swój obowiązek podjąć się [napisania flory Tatr]; badaniem flory tatrzańskiej zajmuję się bowiem już od lat 30. Od r. 1922, tj. od rozpoczęcia pierwszych prac nad tatrzańskimi zespołami roślinnymi pod kierunkiem prof. Wł. Szafera, aż do wybuchu drugiej wojny światowej przebywałem w Tatrach co roku po kilka do kilkudziesięciu dni, gromadząc zapiski i zbiory zielnikowe oraz wykonując zdjęcia socjologiczno-roślinne. Te ostatnie zmuszały do obserwacji szczególnie dokładnych, im też zawdzięczam niejedno florystyczne odkrycie. Zwiedziłem w tym czasie liczne szczyty od Siwego Wierchu po Hawrań i Bujaczy, przewędrowałem większą część dolin tak po północnej, jak i po południowej stronie głównego grzbietu. Poznałem też, choć tylko pobieżnie, sąsiednie pasma: Małą Fatrę, Wielki Chocz, Pieniny i skrawek Niżnich Tatr. W toku tych badań krystalizował się stopniowo plan napisania *Flory Tatr.* Do jego realizacji przystąpiłem w r. 1945, podejmując jednocześnie po przerwie wojennej coroczne badania terenowe w ramach odcinka północnej części Tatr i Podtatrza. Wobec znacznych rozmiarów planowanego dzieła, postanowiłem podzielić je na trzy tomy i oddawać do druku każdy z osobna (Pawłowski 1956: 6).

W 1956 r. ukazał się pierwszy tom *Flory Tatr*, liczący 672 strony (Pawłowski 1956). Było to jedno z najważniejszych dzieł życia profesora, niestety, nie ukończone; planowane dalsze tomy nigdy bowiem nie ukazały się w druku. Lektura wydanej części pokazuje, jak szeroko zakrojony był pomysł pracy, przeznaczonej zarówno dla specjalistów, jak i miłośników przyrody, stąd też zawiera klucze do oznaczania oraz ilustracje, w tym poglądowe tablice wyjaśniające niektóre cechy budowy roślin, a także „Słowniczek fachowych wyrazów używanych w opisach roślin i w kluczach do ich oznaczania", wydany również w formie osobnej odbitki (1957). Autor zamieścił we *Florze Tatr* opisy gatunków i innych jednostek taksonomicznych, w tym wielu nowych dla nauki, a także informacje o rozmieszczeniu poziomym i pionowym oraz, w niektórych przypadkach, dane fitosocjologiczne. Spośród nowo opisanych gatunków najwięcej jest przywrotników. W tworzeniu ich nazw upamiętnił swego mistrza (*Alchemilla Ladislai*), przyjaciół i współpracowników, np. *A. Braun-Blanquetii*, *A. Kulczyńskii*, *A. Sokołowskii*, *A. Walasii*, a także żonę (*A. Stanislaae*) i brata (*A. Eugenii*). Wielu osobom poświęcony był gatunek – przywrotnik przyjaciół (*Alchemilla amicorum*), co wyjaśnia zamieszczona przy jego opisie adnotacja:

> Gatunek nazwany na cześć mych przyjaciół – botaników: dr Marii Ziembianki-Łuckiej, prof. dra Zygmunta Czubińskiego, prof. dra Józefa Mądalskiego, doc. dra Andrzeja Środonia, prof. dra Tadeusza Sulmy i prof. dra Jana Walasa (Pawłowski 1956: 482).

W przedmowie dzieła znajdujemy następujące słowa:

> Tatry i ich świat roślinny od pierwszego z nimi zetknięcia ciągnęły mnie z nieprzepartą siłą. […] Przy boku mych przyjaciół doznałem w tych górach takiego bogactwa przeżyć i wzruszeń, że czuję się dziś z nimi związany najsilniejszymi więzami, jakie mogą łączyć człowieka z jakimś zakątkiem ziemi (Pawłowski 1956: 7).

Dalsze prace nad florą Polski

Po wojnie uczony przejął ster prac nad *Florą polską*. Redagował wspólnie z W. Szaferem tomy 7 (1955), 8 (1959) i 9 (1960), samodzielnie tomy 10 (1963) i 11 (1967), natomiast pod wspólną redakcją z Adamem Jasiewiczem ukazały się tomy 12 (1971) i 13 (1972) (Szafer & Pawłowski red. 1955, 1959, 1960; Pawłowski red. 1963, 1967; Pawłowski & Jasiewicz red. 1971, 1972). B. Pawłowski należał do autorów, którzy opracowali najwięcej, bo kilkadziesiąt taksonów różnej rangi, w tym tak trudnych rodzajów, jak *Alchemilla*, czy *Thymus* (Zając & Zając 2012). Z biegiem lat, kiedy stał się czołowym w kraju autorytetem w taksonomii roślin, wpływał na koncepcje ujęć systematycznych zastosowanych tutaj przez innych botaników. Odegrał też wiodącą rolę w przygotowaniu unowocześnionej edycji *Roślin polskich* z 1953 r. (Szafer i in. 1953), wzbogaconej o ryciny wykonane przez Henryka Błaszczyka. W Państwowym Wydawnictwie Naukowym ukazało się 6 wydań – przedruków edycji z 1953 r. (wyd. 2 – 1967; wyd. 3 – 1969; wyd. 4 – 1976; wyd. 5, Cz. 1, 2, – 1986; wyd. 6, cz. 1, 2 – 1988).

Flora Europaea

Innym wielkim projektem badawczym, w którym uczestniczył była *Flora Europaea* (T. 1–5, 1964–1980) redagowana przez zespół uczonych z Wielkiej Brytanii, współpracujących

Ryc. 14. Zbieranie roślin w czasie Piątego Sympozjum *Flora Europaea* w Hiszpanii, 25 V 1967

Fig. 14. Plant collecting during the *fifth Flora Europaea symposium in Spain,* 25 May 1967

ze specjalistami z wielu krajów. W 1958 r. profesor został regionalnym doradcą na Polskę Komitetu Wydawniczego (Editorial Committee, regional adviser, Poland). Dla tego monumentalnego dzieła opracował rodzaj *Delphinium* (Vol. 1) (PAWŁOWSKI 1964a), część rodzaju *Alchemilla* [Series *Elatae* Rothm.] (Vol. 2) (PAWŁOWSKI 1968), rodzaj *Potentilla* we współautorstwie (Vol. 2) (BALL i in.1968) oraz *Procopiana* (Vol. 3) (PAWŁOWSKI 1972a) i *Symphytum* (Vol. 3) (PAWŁOWSKI 1972b). Uczestniczył też w dyskusjach nad koncepcją i ostatecznym kształtem *Flory*, w związku z tym wziął udział w kilku międzynarodowych sympozjach zwołanych przez Komitet Wydawniczy, m.in. w Hiszpanii (Sewilla, 1967) (Ryc. 14).

Inne prace z systematyki, fitogeografii i fitosocjologii

Spośród późniejszych prac uczonego wysoko cenione są studia systematyczne nad rodzajem *Alchemilla* w Karpatach i na Bałkanach (artykuły ogłaszane głównie w latach 1950.) rzucające światło na stosunki pokrewieństwa i genezę taksonów, a także na historię flory naszych Karpat (KORNAŚ 1962). Jako jeden z najlepszych specjalistów w systematyce tego rodzaju, B. Pawłowski opracował razem z S. Maxem Waltersem (1920–2005), jednym z redaktorów *Flora Europaea*, rodzaj *Alchemilla* do flory Turcji – *Flora of Turkey and the East Aegean Islands* (PAWŁOWSKI & WALTERS 1972).

Z powojennych publikacji fitogeograficznych do najważniejszych, często cytowanych w świecie do dzisiejszego dnia, należy syntetyczna praca porównawcza o zjawisku

endemizmu we florze Alp i Karpat (PAWŁOWSKI 1970). Do praktycznych zagadnień łąkarskich nawiązuje monografia fitosocjologiczna *Zespoły roślinne kośnych łąk północnej części Tatr i Podtatrza* opublikowana wraz z żoną i Kazimierzem Zarzyckim (PAWŁOWSKI i in. 1960). Trudno przecenić udział B. Pawłowskiego w syntetycznym dwutomowym dziele zbiorowym *Szata roślinna Polski* redagowanym przez W. Szafera (SZAFER red. T. 1–2, 1959; wyd. 2. SZAFER & ZARZYCKI red. 1972; wyd. 3. 1977; T. 1. wydany w języku angielskim – SZAFER red. 1966). B. Pawłowski należał do najważniejszych twórców tego opracowania – napisał obszerne rozdziały: „Przegląd zbiorowisk roślinnych lądowych i słodkowodnych" (T. 1, wraz z Anną Medwecką-Kornaś, Janem Kornasiem i Kazimierzem Zarzyckim) oraz „Szatę roślinną gór polskich" (T. 2), gdzie omówił m.in. podział geobotaniczny Karpat polskich, schemat układu piętrowego roślinności w naszych górach oraz klasyfikację gatunków z punktu widzenia ich zasięgów pionowych. Przez wiele lat profesor Pawłowski wraz z grupą współpracowników prowadził również prace z zakresu fitosocjologii stosowanej, przykładem może być kartowanie w latach 1953–1956 zespołów roślinnych na terenie obecnego Zalewu Goczałkowickiego i jego obrzeża (ZARZYCKI 2002).

Ochrona przyrody

Pracując w Krakowie, gdzie pod kierunkiem Władysława Szafera kształtowała się ochrona przyrody w naszym kraju, uczony zaangażowany był w prace teoretyczne i praktyczne na tym polu. Był członkiem komitetu redakcyjnego rocznika „Ochrona Przyrody" założonego w 1920 r. przez W. Szafera. Przez wiele lat wchodził w skład rady naukowej Tatrzańskiego Parku Narodowego. Należał do pionierów idei ochrony czynnej zbiorowisk roślinnych. W artykule *Znaczenie socjologii roślin dla racjonalnej gospodarki człowieka w przyrodzie* (PAWŁOWSKI 1950) wystąpił z nowatorską koncepcją tzw. powierzchni niezmienialnych, na których byłby zachowany dotychczasowy tradycyjny, ekstensywny sposób ich użytkowania. Postulował wprowadzenie takiego sposobu ochrony dla zbiorowisk kserotermicznych oraz łąk kośnych i pastwisk (MIREK & PIĘKOŚ-MIRKOWA 2007). Ogłosił wiele naukowych i popularnonaukowych artykułów na temat chronionych lub zasługujących na ochronę roślin i zbiorowisk roślinnych, np. *Osobliwości roślinnej szaty Ojcowa i postulaty ich* ochrony (PAWŁOWSKI 1924a), czy *Zagadnienie ochrony szaty roślinnej Gór Czywczyńskich* (PAWŁOWSKI 1937). Jego publikacje i projekty dotyczące zabezpieczenia najcenniejszych obiektów przyrodniczych na Sądecczyźnie, w Tatrach, Dolinie Wisły i na Wyżynie Małopolskiej, przyczyniły się do utworzenia rezerwatów i parków narodowych na tych terenach (KORNAŚ 2000).

Historia botaniki

Zwykle zapomina się o zainteresowaniu Bogumiła Pawłowskiego historią botaniki, a przecież był autorem kilkunastu prac z tej dziedziny. Do najcenniejszych należy obszerne opracowanie na temat rozwoju florystyki i systematyki roślin w Polsce w latach 1872–1925 (PAWŁOWSKI 1928), oraz analogiczna praca dla okresu 1945–1960, przygotowana w języku francuskim na drugie sympozjum Flory Europejskiej, zorganizowane w Genui w 1961 r.

(PAWŁOWSKI 1963). Był również autorem życiorysów poświęconych mistrzom, współpracownikom i kolegom, m.in. Marianowi Raciborskiemu (PAWŁOWSKI 1947a), Władysławowi Szaferowi (PAWŁOWSKI 1959), Ivo Horvátowi (PAWŁOWSKI 1964b) i Wernerowi Rothmalerowi (PAWŁOWSKI 1964c).

W UZNANIU ZASŁUG

Wyrazem uznania dla osiągnięć Bogumiła Pawłowskiego było powołanie go w poczet członków korespondentów Polskiej Akademii Umiejętności (1945). Został również członkiem korespondentem (1952) oraz rzeczywistym (1966) Polskiej Akademii Nauk, a także członkiem Komitetu Botanicznego PAN. W 1951 r. otrzymał nagrodę państwową II stopnia w dziale nauki za dorobek naukowy w dziedzinie florystyki Tatr i fitosocjologii, w 1954 r. odznaczony został Złotym Krzyżem Zasługi, a w 1955 r. – Medalem 10-lecia Polski Ludowej (ZARZYCKI i in. 1973). W 1973 r. przyznano mu pośmiertnie nagrodę zespołową I stopnia Ministra Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki za współautorstwo dzieła *Szata roślinna Polski* (MIREK 2010).

Należał też do Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk oraz Towarzystwa Przyrodników im. Kopernika. Był szczególnie aktywnym członkiem Polskiego Towarzystwa Botanicznego (członkiem Zarządu Głównego i wiceprzewodniczącym Krakowskiego Oddziału), niespodziewana śmierć sprawiła, że nie został zatwierdzony wniosek o mianowanie go członkiem honorowym. Członkostwo honorowe przyznały mu dwa zagraniczne towarzystwa botaniczne – Czechosłowackie Towarzystwo Botaniczne (1968) i Bułgarskie Towarzystwo Botaniczne (1969).

Był ponadto członkiem międzynarodowych organizacji naukowych: Bayerische Botanische Gesellschaft, International Association for Plant Taxonomy, Société Botanique de France, Société Internationale de Phytosociologie oraz Zoologisch-Botanische Gesellschaft in Wien (KOSIEK 1980; ZARZYCKI i in. 1973).

W latach 1953–1957 był redaktorem czasopisma *Fragmenta Floristica et Geobotanica*, później członkiem komitetu redakcyjnego. W 1970 r., z okazji 50-lecia naukowej działalności zadedykowano B. Pawłowskiemu pierwszą część (Pars 1) XVI tomu tego periodyku, w którym ukazały się poświęcone mu artykuły. Profesor był zapalonym turystą, członkiem Sekcji Taterniczej Akademickiego Związku Sportowego w Krakowie, a później Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego i Klubu Wysokogórskiego. Jako przodownik GOT posiadał uprawnienia do prowadzenia wycieczek i potwierdzania ich odbycia. Komisja Turystyki Górskiej Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego mianowała go 22.04.1969 r. Honorowym Przodownikiem GOT za całokształt działalności na polu krzewienia Górskiej Odznaki Turystycznej i turystyki górskiej (Muz. OB – B 316, B 319).

Oprócz oficjalnych wyrazów uznania, były też godności przyznane mu żartobliwie przez kolegów, o czym świadczy poniższe pismo, napisane przez botaników z Poznania, 2 grudnia 1945:

Ministerstwo Ziem Zachodnich mianuje Obywatela Profesora Wielkim Łowczym Klimaxu Ziem Zachodnich wierząc, że godność ta odpowiada zamiłowaniom Obywatela Profesora. Ponadto wiadomem

jest Ministerstwu, że Obywatel urodził się pod znakiem Strzelca co tym bardziej pozwala przypuszczać, że godność nadana Mu odpowiada. Do nadanej godności przywiązany jest dożywotni przywilej noszenia wielkiego munduru (płaconego z funduszów Ministerstwa) wraz z srebrną trąbką (Muz. OB – B 316).

Na emeryturze

Na emeryturę przeszedł w 1968 r., wciąż niezwykle aktywny naukowo, z niewygasłą pasją dydaktyczną prowadzący wycieczki florystyczne dla coraz to nowych pokoleń studentów Uniwersytetu Jagiellońskiego. W dniu 20 lutego 1971 r. obchodzono uroczyście jubileusz 50-lecia pracy naukowej profesora Bogumiła Pawłowskiego we wspólnej sali konferencyjnej Instytutu Botaniki UJ i Instytutu Botaniki PAN. W uroczystości wzięli udział przyjaciele, współpracownicy oraz delegacja studentów. Nie obyło się bez śpiewów, zwłaszcza z towarzyszami dawnych wypraw w Karpaty Wschodnie (Ryc. 15). Profesor miał szerokie plany dalszej pracy naukowej, o których pisał W. Szafer:

> […] świeci nad nim jeszcze jasno słońce dalszych planów naukowych. Rysują się one wyraźnie, zwłaszcza w postaciach ukończenia wspaniałego dzieła o florze Tatr, ukończenia wielkiej opisowej „Flory Polskiej" i dostarczenia dla dzieła „Flora Europaea" opracowań licznych dalszych rodzajów. Z pewnością nosi on w sobie plany wykonania licznych innych zadań, których autorem będzie sam lub wspólnie z uczniami" (Szafer 1970: 22).

Ryc. 15. Jubileusz 50-lecia pracy naukowej prof. Bogumiła Pawłowskiego, 20.02.1971. Od lewej: prof. Andrzej Środoń, prof. B. Pawłowski, prof. Jan Walas

Fig. 15. Celebration of Professor Bogumił Pawłowski's 50th anniversary as an academic worker, 20 February 1971. From the left: Professor Andrzej Środoń, Professor B. Pawłowski, Professor Jan Walas

Ostatnia wycieczka na Olimp

W lipcu 1971 r. Bogumił Pawłowski wyjechał do Grecji. Jak wspomina prof. Halina Piękoś-Mirkowa, kilka razy planował wyjazd do tego kraju, który fascynował go nie tylko ze względu na bogatą florę, ale również wspaniałe zabytki architektury i sztuki starożytnej. Nigdy jednak projektowane wycieczki nie dochodziły do skutku, odwoływane z różnych przyczyn. Toteż bardzo się ucieszył, kiedy zaproszono go do wzięcia udziału w XV Międzynarodowej Wycieczce Geobotanicznej IPE (International Phytogeographic Excursion).

Wycieczka trwała prawie trzy tygodnie (3–23.07. 1971), a jej trasa wiodąca od Macedonii poprzez góry Pindos, Peloponez, Attykę, aż po Kretę pozwoliła uczestnikom na zapoznanie się z bogactwem szaty roślinnej oraz dała okazję do wielu dyskusji naukowych.

> Pasja, z jaką Profesor Pawłowski zbierał rośliny, wiedza, żywość z jaką dyskutował, świetna znajomość łaciny, a przy tym wielka skromność, zjednały mu serca uczestników wycieczki, wśród których miał wielu starych, oddanych przyjaciół (Zarzycki 1972b: 3).

Po jej zakończeniu profesor postanowił zrealizować marzenie swojego życia i zdobyć „górę bogów" – Olimp Tessalski, na którego wierzchołek Mytikas (2917 m n.p.m.) prowadzi droga turystyczna. Na tę wyprawę wybrał się wraz z czterema towarzyszami: doktorem Wernerem Greuterem z Genewy, młodym Grekiem Georgi Kalawra z Aten oraz docentami botaniki z Krakowa – Adamem Jasiewiczem i Kazimierzem Zarzyckim, któremu zawdzięczamy opis ostatniej wycieczki profesora:

> W dniu 24 lipca przybyliśmy z Aten do Litochoronu, położonego u stóp Olimpu. Nazajutrz, wyjechawszy samochodem na wysokość około 1000 m n.p.m., przeszliśmy następnie pieszo znakowaną ścieżką turystyczną do schroniska „Spilios Agapitos", położonego na wysokości 2100 m, wśród potężnych, blisko tysiącletnich sosen pancernych (*Pinus leucodermis*). […] Profesor Pawłowski był wprost oczarowany florą, botanizował bardzo intensywnie i nie wykazywał żadnych oznak zmęczenia. […] W dość chłodny dzień 26 lipca opuściliśmy schronisko wczesnym rankiem. Posuwając się powoli czerwonym szlakiem turystycznym i zbierając rośliny osiągnęliśmy około godziny 15.00 najwyższy szczyt Olimpu – Mytikas. Byliśmy na szczycie mitologicznej góry bogów, w pobliżu „Tronu Zeusa"! Dla Profesorsa było to, jak sam wyznał, ukoronowaniem wyprawy do Grecji. Po zejściu ze szczytu, u podnóża stromych skał, na łagodnie ku schronisku biegnącej ścieżce turystycznej Profesor pochylił się w pewnym momencie, by zebrać nieznany mu gatunek przetacznika, stracił równowagę i potoczył się kilkanaście metrów po zboczu, doznając przy tym obrażeń głowy, które nie wydawały się początkowo specjalnie groźne. […] Nieprzytomnego, na zaimprowizowanych noszach – składanym łóżku turystycznym, które wypożyczono nam z małego tzw. „górnego schroniska" nieśliśmy przez 3 godziny do schroniska [„Spilios Agapitos"] […] Mimo pomocy lekarskiej (rankiem 27 lipca przyszli do schroniska dwaj lekarze wojskowi) Profesor zmarł w południe dnia 27 lipca w wyniku wylewu krwi do mózgu, nie odzyskawszy przytomności (Zarzycki 1972b: 4).

Odszedł w środku górskiej drogi, w pełni aktywności twórczej, w otoczeniu przyrody, która znaczyła dla niego tak wiele... Ciało zostało przeniesione na noszach w dolinę, a następnie przewiezione do szpitala w Katerini, a stamtąd do Krakowa. Pogrzeb odbył się dnia 7 sierpnia 1971 na cmentarzu Rakowickim. Na grobie, oprócz licznych wieńców, znalazł się też wieniec z dzikich kwiatów Grecji przesłany przez botaników z Aten i Salonik (Zarzycki 1972b; Mirek 2010).

Dorobek naukowy – Podsumowanie

Zaczęto zdawać sobie sprawę, że profesor Bogumił Pawłowski był jednym z najwybitniejszych botaników polskich, znakomitym znawcą flory europejskich gór oraz wielkim autorytetem w systematyce i fitosocjologii. Jego opracowania dotyczące szaty roślinnej Alp, Karpat i Bałkanów oraz aktywny udział w opracowywaniu taksonów do dzieła *Flora Europaea* zapewniły mu trwałą pozycję w botanice światowej (Zarzycki 1972b; Kornaś 2000). Według Jana Kornasia był najznakomitszym w naszej nauce przedstawicielem systematyki roślin (Kornaś 1982). Opisał 226 nowych dla nauki taksonów roślin naczyniowych i kombinacji nomenklatorycznych, w tym kilkadziesiąt gatunków. Utworzył też wiele nowych jednostek fitosocjologicznych; niektóre z nich, jak np. *Arrhenatheretalia* czy *Fagetalia* weszły na trwałe do literatury (Zarzycki i in. 1973). Był autorem ponad 200 prac naukowych i popularnonaukowych, dotyczących głównie florystyki, systematyki roślin naczyniowych, fitosocjologii i geografii roślin.

Mapa jego zagranicznych wyjazdów naukowych obejmuje różne kraje europejskie, przy czym eksploracje florystyczne i fitosocjologiczne dotyczyły głównie Karpat, Bałkanów i Alp. Odbył wyprawy botaniczne m.in. w góry Rumunii (1931), Bułgarii (1936, 1948), dawnej Jugosławii (1938, 1957, 1962) oraz w różne części Alp (1931, 1958, 1960, 1961, 1962, 1964). Uczestniczył w wielu konferencjach i zagranicznych spotkaniach naukowych, m.in. w czterech międzynarodowych wycieczkach geobotanicznych (IPE): V IPE w Polsce (1928 – była to druga część wycieczki, pierwsza odbywała się w Czechosłowacji), VI IPE w Rumunii (1931, 1937), XII IPE w Czechosłowacji (1958) i XV IPE w Grecji (1971) (Muz. OB – B 316; Zarzycki 2002).

Trwałym pomnikiem działalności profesora Pawłowskiego są także zbiory zielnikowe liczące ponad 30 000 arkuszy, z uwagami krytycznymi i okazami typowymi, zachowane w Instytucie Botaniki im. W. Szafera PAN, Instytucie Botaniki UJ, a także w niektórych zielnikach zagranicznych (Kornaś 2000). Dużą wartość ma seria zielnikowa – *Plantae Poloniae exsiccatae*, w której wydawaniu uczestniczył (najpierw wraz z W. Szaferem, później z J. Kornasiem i A. Jasiewiczem). Należy podkreślić, że profesor Pawłowski był autorem licznych map fitosocjologicznych, z których jedynie drobna część doczekała się ogłoszenia drukiem. Oprócz zadań poznawczych służyły one również celom praktycznym w zakresie inwentaryzacji, racjonalnego użytkowania i ochrony zasobów przyrodniczych naszego kraju (Kornaś 1977).

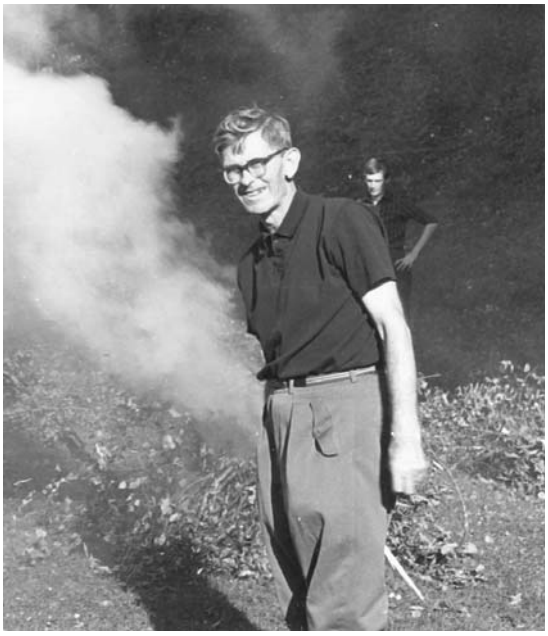
Nieuchwytne dziedzictwo – nauczyciel

Nieuchwytnym dziedzictwem profesora Bogumiła Pawłowskiego jest to, w jaki sposób przetrwał w pamięci uczniów. Na Uniwersytecie Jagiellońskim prowadził głównie wykłady z systematyki roślin, ekologii, fitosocjologii, botaniki leśnej, a także kursy monograficzne, np. „Zbiorowiska roślinne Polski", czy „Przegląd flory Karpat". Przez krótki czas wykładał również socjologię roślin na Uniwersytecie Poznańskim. Nie był wielkim wykładowcą jak profesor Szafer, swoją pasję dydaktyczną ujawniał dopiero w terenie, w czasie wycieczek

Ryc. 16. Doroczne topienie Marzanny wraz z członkami Koła Przyrodników Studentów UJ, 1966

Fig. 16. The annual custom of drowning an effigy of Marzanna (to celebrate the demise of winter) with members of the Jagiellonian University Student Naturalist Association, 1966

Ryc. 17. W Dolinie Będkowskiej, 1967

Fig. 17. In the Będkowska Valley, 1967

Ryc. 18. Wycieczka botaniczna ze studentami. Siedzą od prawej: B. Pawłowski, J, Walas, Anna Pacyna, Małgorzata Kotańska. Stoją od lewej: Anna Korkiewicz (Drozdowicz), Elżbieta Reithar (Nowotarska). Wiosna 1971

Fig. 18. Botanical field trip with students. Sitting from the right: B. Pawłowski, J, Walas, Anna Pacyna, Małgorzata Kotańska. Standing from the left: Anna Korkiewicz (Drozdowicz), Elżbieta Reithar (Nowotarska). Spring 1971

ze studentami, z którymi miał znakomity kontakt. Często wycieczki, jedno – lub kilkudniowe, kończyły się konkursami na znajomość roślin, połączonymi ze śpiewami i tańcami przy ognisku. Profesor nosił w plecaku wino, którym częstował uczestników wycieczek. Do tradycji należały doroczne wyjazdy z Kołem Przyrodników Studentów UJ, zwłaszcza na wiosenne topienie Marzanny (Ryc. 16–18). Wyrazem uznania i przywiązania było przyznanie mu 28.11.1959 r. dyplomu honorowego członka Koła, który później wisiał w jego gabinecie, a obecnie znajduje się w Muzeum Ogrodu Botanicznego UJ. Wzruszającym przejawem popularności była zrobiona przez studentów kukiełka przedstawiająca profesora Pawłowskiego w terenie, z teczką zielnikową na ramieniu i notesem w ręku (Ryc. 19). Przekazała ją do Muzeum dawna studentka UJ Jadwiga Wilkoń-Michalska (1921–2005), profesor Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu.

Pierwszymi uczniami Bogumiła Pawłowskiego byli jego młodsi koledzy, którzy prowadzili z nim badania w Karpatach Wschodnich: wspomniani wyżej Jan Walas i Andrzej Środoń. Krąg jego wychowanków naukowych i botaników, którzy w początkach działalności pozostawali pod jego wpływem rozszerzył się znacznie po wojnie. Należeli do nich: prof. dr hab. Krystyna Grodzińska (PAN), prof. dr hab. Adam Jasiewicz (PAN), dr hab. Małgorzata Kotańska (UJ, prof. Uniwersytetu Rzeszowskiego), doc. dr hab. Róża Kaźmierczakowa (PAN), prof. dr Jan Kornaś (UJ i PAN), prof. dr Anna Medwecka-Kornaś

Ryc. 19. Kukiełka przedstawiająca prof. Bogumiła Pawłowskiego, wykonana przez studentów Koła Przyrodników Studentów UJ. Na podstawce napis „Kochanemu Prof. Pawłowskiemu „Bogusiowi". Koło Przyrodników S. UJ. Kraków 1947/48". Muzeum Ogrodu Botanicznego UJ, szafa ekspozycyjna poświęcona B. Pawłowskiemu. Fot. A. Mróz

Fig. 19. The puppet representing prof. Bogumił Pawłowski, made by the students of the Jagiellonian University Student Naturalists Association. On the base the inscription: 'Our beloved Prof. Pawłowski 'Boguś'. Jagiellonian University Student Naturalists Association. Kraków, 1947/48'. Botanic Garden Museum, JU, exhibition bookcase devoted to B. Pawłowski. Phot. A. Mróz

(UJ i PAN), prof. dr hab. Elżbieta Pancer-Kotejowa (PAN, Akademia Rolnicza im. H. Kołłątaja w Krakowie), doc. dr hab. Anna Pacyna (UJ), prof. dr hab. Halina Piękoś-Mirkowa (PAN), dr Maria Sychowa (PAN), dr Tadeusz Tacik (PAN), dr hab. Danuta Tumidajowicz (UJ, prof. Akademii Rolniczej im. H. Kołłątaja w Krakowie) i prof. dr hab. Kazimierz Zarzycki (PAN). Znacznie szerszy był krąg studentów, dawnych uczestników wykładów i wycieczek florystycznych pamiętających wciąż niepowtarzalną atmosferę zajęć terenowych. Pod kierunkiem profesora powstało kilkadziesiąt prac magisterskich oraz kilkanaście prac doktorskich. Korzystając z jego wskazówek, uczniowie i współpracownicy wykonali wiele prac z zakresu florystyki, systematyki, geografii i ekologii roślin (Zarzycki 1972b; Kornaś 2000).

Uczczenie pamięci

W 10-lecie śmierci, w dniu 18 maja 1981 r. odsłonięto tablicę pamiątkową na ścianie pawilonu dydaktycznego Instytutu Botaniki UJ przy ul. Kopernika 27, gdzie uczony przez długie lata wykładał i prowadził ćwiczenia (Muz. OB – B 316). Wśród przemawiających był profesor

Ryc. 20. Teczka, łopatka botaniczna i torba turystyczna Bogumiła Pawłowskiego. Muzeum Ogrodu Botanicznego UJ, szafa ekspozycyjna poświęcona B. Pawłowskiemu. Fot. A. Mróz

Fig. 20. Bogumił Pawłowski's field press, botanical shovel and tourist bag. Botanic Garden Museum, Jagiellonian University, exhibition bookcase devoted to B. Pawłowski. Photo by A. Mróz

Ryc. 21. Gabinet prof. Pawłowskiego w Instytucie Botaniki PAN przy ul. Lubicz 46

Fig. 21. Professor Pawłowski's office in the Institute of Botany, Polish Academy of Sciences, Lubicz Street 46

Jan Kornaś, który zakończył swoje wystąpienie laudacją wygłoszoną po łacinie, oddając w ten sposób hołd swemu mistrzowi władającemu dobrze tym językiem (KORNAŚ 1982). Napis na tablicy głosi: „W tym budynku mieszkał pracował i wykładał Profesor Bogumił Pawłowski znakomity badacz flory polskiej i żarliwy jej obrońca. Zasłużony wychowawca i przyjaciel młodzieży. Urodzony 25 XI 1898 – zmarł 27 VII 1971". W Muzeum Ogrodu Botanicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego urządzono na stałej ekspozycji stanowisko poświęcone profesorowi Pawłowskiemu, gdzie wystawione są m.in. akcesoria jego pracy terenowej – teczka, łopatka botaniczna i torba turystyczna (Ryc. 20). Sala konferencyjna Instytutu Botaniki PAN i Instytutu Botaniki UJ na piętrze budynku przy ul. Lubicz 46, miejsce cotygodniowych zebrań Krakowskiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Botanicznego czyli tzw. czwartków botanicznych, została nazwana imieniem profesora Bogumiła Pawłowskiego („Sala konferencyjna imienia Prof. Bogumiła Pawłowskiego"). Niedaleko sali znajdował się niegdyś gabinet profesora, w którym spędzał całe dnie (Ryc. 21). Nadanie nazwy nastąpiło w czasie uroczystości 50-lecia Instytutu Botaniki im. W. Szafera PAN, w dniu 25 listopada 2003 r. Istnieje co najmniej kilkanaście nazw gatunków roślin utworzonych na jego cześć, m.in. *Hieracium pawlowskiellum* Merxm. z Rodopów w Bułgarii oraz *Thesium pawlowskianum* Lawalrée z Afryki; a także jeden z gatunków niesporczaków *Itatasquon pawlowskii* Węglarska (MIREK 1993; KORNAŚ 2000).

W POSZUKIWANIU TAJEMNICY OSOBOWOŚCI

Bogumił Pawłowski jako uczony reprezentował postawę neopozytywistyczną – w swoich badaniach poszukiwał przede wszystkim faktów udokumentowanych empirycznie, mniej interesowały go szerokie rozważania teoretyczne. Odbijało się to na jego wykładach z systematyki, trudnych w odbiorze dla słuchaczy, przeładowanych szczegółami.

Postawę ścisłego, precyzyjnego badacza łączył z całościowym, bardzo emocjonalnym, chciałoby się powiedzieć romantycznym podejściem do natury, którą darzył wielkim przywiązaniem. Jan Kornaś, który uważał profesora Pawłowskiego za autorytet w wielu naukowych kwestiach, pisał o swym mistrzu, że cechowało go „całkowite, bezinteresowne oddanie się nauce i gorące umiłowanie przyrody, zwłaszcza przyrody gór (KORNAŚ 2000: 233). Podziwiał też pracowitość uczonego (sam należąc również do tytanów pracy):

> [Profesor] nie uznawał dni wolnych ani urlopów, latem wyjeżdżał tylko na badania terenowe. W oknach jego pracowni światła paliły się co dzień – także w niedzielę – do późnych godzin nocnych. Niezwykle wymagający wobec siebie, szlifował swe prace aż do perfekcji. Był postrachem redaktorów i wydawców, gdyż nie przestawał pracować nad swymi tekstami także i w korektach, nie wyłączając ostatniej (Kornaś 2000: 233–234).

Uczeń młodszej generacji Kazimierz Zarzycki pisał:

> Uderzała przede wszystkim Jego wielka skromność i prostota. Dla nie znających Go bliżej mógł się wydawać nawet oryginałem zapatrzonym wyłącznie w swoje rośliny. Wszyscy, którzy zwracali się do Niego, zwłaszcza zaś bliscy i przyjaciele zawsze liczyć mogli na Jego pomoc i szczerą radę, choć czasami, zamyślony nie dostrzegał ich lub nie poznawał na ulicy. Przy nieodłącznej szklance gorzkiej herbaty pracował stale, a światło w Jego pracowni gasło z reguły dopiero po 11.00 w nocy. Mimo stałego zafascynowania pracą, w której od 40 lat wierną towarzyszką była Mu Żona Stanisława – znajdował czas, by

pójść do teatru, kina, na studencką zabawę czy też późną nocą, po powrocie z Instytutu, czytać w oryginale pamiętniki de Gaulle'a i poezje Słowackiego (Zarzycki 1972b: 10).

Profesor Pawłowski był przyrodnikiem dawnego typu, niedzisiejszego, ceniącego sobie nade wszystko kontakt z naturą, przyjaźń, dobre chwile z kolegami i uczniami, zwłaszcza przy winie i śpiewie. Kiedy Go poznałam, jako studentka drugiego roku biologii, robił na nas wrażenie człowieka z innej epoki. Budził zdziwienie swym niekonwencjonalnym zachowaniem, gdy na przykład podchodził do nas po wykładzie, podawał rękę i pytał – co słychać? Wykładów słuchało się z pewnym trudem – przytaczał bardzo dużo szczegółów i pisał na tablicy łacińskie nazwy roślin bardzo gęsto jedna pod drugą, a gdy kończyło się miejsce, Profesor pisał nazwy pionowo, coraz drobniejszym, coraz mniej wyraźnym pismem... Ale wybaczało mu się wszystko, ponieważ promieniowała z niego sympatia i życzliwość dla studentów. Jego koledzy profesorowie mówili o nim „Boguś" i tak samo nazywali go nieoficjalnie w swoich rozmowach asystenci i studenci. Był dla nas ucieleśnieniem mitu uczonego przyrodnika, niezwykłego, oderwanego od świata, bardzo młodego, chociaż miał wtedy ponad siedemdziesiąt lat...

Kalendarium życia Bogumiła Pawłowskiego

25 XI 1898 – Bogumił Pawłowski urodził się w Krakowie.
1904–1908 – był uczniem szkoły ludowej w Nowym Sączu.
1908–1916 – uczęszczał do I Gimnazjum Klasycznego (C.K. Gimnazjum pierwszego) w Nowym Sączu.
1916–1921 – studiował na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Jagiellońskiego nauki przyrodnicze, głównie botanikę. W styczniu 1917 r. przyjęty został przez prof. Mariana Raciborskiego (1863–1917) do pracowni Instytutu Botanicznego UJ.
1 IX 1921 – młodszy asystent Ogrodu Botanicznego UJ, gdzie pracował przez długie lata pod kierunkiem prof. Władysława Szafera (1886–1970). Początkowo mieszkał w pokoju asystenckim w pawilonie dydaktycznym Ogrodu Botanicznego.
1 XI 1922 – starszy asystent.
13 VI 1922 – obronił pracę doktorską na Wydziale Filozoficznym UJ, tytuł pracy: Geobotaniczne stosunki Sądeczyzny" (Pawłowski 1925) (promotor – prof. Władysław Szafer).
1 I 1925 – adiunkt.
31 I 1930 – habilitował się na Wydziale Filozoficznym UJ z systematyki i geografii roślin na podstawie pracy „Elementy geograficzne i pochodzenie flory tatrzańskiego piętra turniowego" (Pawłowski 1929a, b). 24 V1930 Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego zatwierdziło uchwałę Rady Wydziału Filozoficznego UJ.
1 VI 1931 – stały adiunkt.
28 VI 1931 – zawarł związek małżeński ze Stanisławą Bulandą (Bulandzianką) (1905–1985). Ślub odbył się w Tarnowie. Przed wojną B. i S. Pawłowscy mieszkali przy ul. Ariańskiej 3, po wojnie przy Łobzowskiej 59.
21 I 1938 – został mianowany przez prezydenta RP I. Mościckiego profesorem tytularnym na Wydziale Filozoficznym UJ.
1939–1945 – pracował nadal w Ogrodzie Botanicznym UJ, prowadził na tajnym UJ wykłady z systematyki roślin, ćwiczenia w oznaczaniu i wycieczki botaniczne (1943–1945).
1944–1945 – od lipca 1944 do stycznia 1945 sprawował w zastępstwie kierownictwo Ogrodu.
1 III 1951 – objął stanowisko profesora zwyczajnego Katedry Botaniki Leśnej na Wydziale Leśnym UJ. Datę podaje we własnoręcznym życiorysie. Zachowało się pismo prezydenta RP Bolesława Bieruta z datą mianowania 22 I 1951. (Muz OB., B 316). Na tym stanowisku pozostał do 30 XI 1952.
1 XII 1952 – powrócił do Instytutu Botanicznego jako pracownik (prof. zwycz.) w Katedrze Systematyki i Geografii Roślin na Wydziale Biologii i Nauk o Ziemi UJ. W latach 1954–1961 był kierownikiem Zakładu Geografii i Ekologii Roślin w tej Katedrze.
1 X 1960 – po przejściu prof. W. Szafera na emeryturę pełnił obowiązki dyrektora Instytutu Botaniki, Ogrodu Botanicznego, kierownika Katedry Systematyki i Geografii Roślin oraz Zakładu Systematyki Roślin w tej Katedrze.
1961 – otrzymał mianowania na powyższe stanowiska, które sprawował do 30 IX 1965.
1 X 1965 – przeniósł się do Instytutu Botaniki PAN, gdzie pracował od 1953 r., najpierw jako zastępca dyrektora, od 1 I 1961 p.o. dyrektora, a w okresie 1 XI 1962–31 XII 1968 dyrektor.
31 XII 1968 – przeszedł na emeryturę.
27 VII 1971 – Prof. Bogumił Pawłowski zmarł w schronisku „Spilios Agapitos" w wyniku wypadku na stokach Olimpu Tessalskiego w Grecji.
7 VIII 1971 – pochowany został na cmentarzu Rakowickim w Krakowie, gdzie spoczywa wraz z żoną Stanisławą.

Na podstawie materiałów archiwalnych zestawionych na końcu artykułu oraz własnoręcznego życiorysu prof. Pawłowskiego opublikowanego przez K. Zarzyckiego i in. (1973).

Tabela 1. Najważniejsze prace Bogumiła Pawłowskiego (na podstawie opracowań: Zarzycki i in. 1973; Kornaś 2000; Dzwonko 2012; Zemanek 2012; Zając & Zając 2012)

Table 1. Most important papers by Bogumił Pawłowski (according to Zarzycki *et al*. 1973; Kornaś 2000; Dzwonko 2012; Zemanek 2012; Zając & Zając 2012)

DZIEDZINA	TEMAT (AUTOR, ROK PUBLIKACJI)
FLORYSTYKA I SYSTEMATYKA	**Flora Polski – opracowania syntetyczne** a. współtwórca dzieła *Flora polska* (T. 1–15, 1919–1995) – współredakcja T 7, 8, 9 (Szafer & Pawłowski red. 1955, 1959, 1960); T 10,11 (Pawłowski red. 1963, 1967); T 12, 13 (Pawłowski & Jasiewicz red. 1971, 1972 - opracowanie kilkudziesięciu taksonów b. terenowa flora pt. *Rośliny polskie* (Szafer, Kulczyński & Pawłowski 1924, 1953, wyd. 6. 1988). ***Flora Tatr*** (T. 1–1956) (Pawłowski 1956) ***Flora Europaea*** (Vol. 1-5, 1964-1980) - autor i współautor opracowania 5 rodzajów: *Alchemilla*, *Delphinium*, *Potentilla*, *Procopiana*, *Symphytum* **Prace szczegółowe nt. systematyki m.in. rodzajów *Alchemilla* i *Delphinium*** Opisał 226 nowych dla nauki taksonów roślin naczyniowych, w tym kilkadziesiąt gatunków
FITOGEOGRAFIA	**Fitogeografia Polski** – opracowanie syntetyczne *Szata roślinna Polski* współautor dzieła (Szafer red. T. 1-2, 1959; wyd. 2. Szafer & Zarzycki red. 1972; wyd. 3. 1977; T. 1. w języku angielskim Szafer red.1966) **Regionalne monografie fitogeograficzne Karpat** a. Sądeczyzna (Karpaty Zach.) (Pawłowski 1925) b. Góry Czywczyńskie (Karpaty Wsch.) (Pawłowski 1947b, 1948) **Zagadnienia fitogeograficzne gór Europy** a. Tatry – elementy geograficzne i pochodzenie flory piętra turniowego (Pawłowski 1929a,b) b. Alpy i Karpaty – porównanie endemizmu (Pawłowski 1970)
FITOSOCJOLOGIA	**Monografie fitosocjologiczne** a. Tatry – Dolina Chochołowska (Szafer, Pawłowski & Kulczyński 1923; Szafer, Pawłowski & Kulczyński 1927a), D. Kościeliska (Szafer, Pawłowski & Kulczyński 1927b), D. Miętusia i Czerwone Wierchy (Pawłowski & Stecki 1927), D. Morskiego Oka (Pawłowski, Sokołowski & Wallisch 1928, 1929) – zespoły roślinne kośnych łąk północnej części Tatr i Podtatrza (Pawłowski, Pawłowska & Zarzycki 1960) b. Góry Czywczyńskie (Karpaty Wsch.) (Pawłowski & Walas 1949) **Praca o klimaksie piętra halnego w Tatrach** (Pawłowski 1935)
OCHRONA PRZYRODY	**Znaczenie fitosocjologii w gospodarce człowieka – koncepcja tzw. powierzchni niezmienianych** (Pawłowski 1950)

Literatura

Anonim 1970. Spis publikacji prof. dra Bogumiła Pawłowskiego. – Fragm. Florist. Geobot. **16**(1): 5–16.

Ball P. W., Pawłowski B. & Walters S. M. 1968. *Potentilla* L. – W: T. G. Tutin, V. H. Heywood, N. A. Burges, D. M. Moore, D. H. Valentine, S. M. Walters & D. A. Webb (red.), Flora Europaea **2**, s. 36–47. The Syndics of the Cambridge University Press, Cambridge.

Braun-Blanquet J. & Pawłowski B. 1931. L'eau et l'air du sol dans l'association à *Deschampsia media et Brunella hyssopifolia.* Contribution à l'étude physique des sols méditerranéens. – Revue Botanique Appliquée et d'Agriculture Tropicale **11**(119): 119–120: odb. s. 1–14 (Station Internationale de Géobotanique Méditerranéenne et Alpine, Montpellier, Communication No 10).

Dzwonko Z. 2012. Wkład Bogumiła Pawłowskiego w rozwój fitosocjologii. – Fragm. Florist. Geobot. Polon. **19**(1): 255–266.

Feliksiak S. (red.) 1987. Słownik biologów polskich. s. 415–416. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa (Pawłowski Bogumił).

Futák J. 1972. Bogumił Pawłowski 1898–1971. – Biologia (Bratislava) **27**(4): 307–310.

Horvát I. & Pawłowski B. 1939. Istraživanje vegetacije Planine Vranice. – Ljetopis Jugoslavenske Akademije Znanosti i Umjetnosti **51**: 149–152.

Horvát I., Pawłowski B. & Walas J. 1938. Studia fitosocjologiczne nad wysokogórską roślinnością gór Riła w Bułgarii. Phytosociologische Studien über die Hochgebirgsvegetation der Rila Planina in Bulgarien. – Bull. Int. Acad. Polon. Sci. Lett., Cl. Sci. Math. Nat., Sér. B: Sci. Nat. (I) 1937: 159–189.

Jasiewicz A. 1972. Bogumił Pawłowski 1898–1971. – Folia Biol. **20**(4): 319–320.

Köhler P. 2000. Leksykon botaników polskich. Dictionary of Polish botanists. 34. Stanisława Antonina (Bulanda) Pawłowska. – Wiad. Bot. **44**(1–2): 84–86.

Kornaś J. 1962. Bogumił Pawłowski. – Nauka Pol. **10**(2): 71–74.

Kornaś J. 1977. Bogumił Pawłowski (25 XI 1898–27 VII 1971). Kronika Uniwersytetu Jagiellońskiego za lata akademickie 1970/1971–1971/1972. s. 62–64. Uniwersytet Jagielloński, PWN, Nakładem UJ, Warszawa – Kraków.

Kornaś J. 1981. Josias Braun-Blanquet (3 VIII 1884 – 20 IX 1980). – Wiad. Bot. **25**(2): 85–88.

Kornaś J. 1982. Twórczość naukowa Bogumiła Pawłowskiego i jej źródła. – Wiad.. Bot. **26**(3): 91–95.

Kornaś J. 2000. Bogumił Pawłowski (1898–1971). Botanik, systematyk, fitosocjolog, geograf roślin. – W: A. Zemanek (red.), Uniwersytet Jagielloński. Złota Księga Wydziału Biologii i Nauk o Ziem. Część I: Biografie uczonych. Universitas Iagellonica. Liber Aureus Facultatis Biologico-Geographicae. Pars I: Virorum doctorum vitae, s. 231–241. Księgarnia Akademicka, Kraków.

Kosiek Z. 1980. Pawłowski Bogumił (1898–1971). – W: Polski słownik biograficzny **25**, s. 489–490. Zakład Narodowy imienia Ossolińskich Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk.

Majewski T. & Mirek Z. 1994. Członkowie honorowi Polskiego Towarzystwa Botanicznego. Polish Botanical Society Honorary Members. – Wiad. Bot. **38**(1–2): 9–29.

Mirek Z. 1993. Plant names formed in commemoration of botanists of the Cracow Botanic Garden. – W: A. Zemanek & B. Zemanek (red.), Studies on the history of botanical gardens and arboreta in Poland. Studia z dziejów ogrodów botanicznych i arboretów w Polsce. – Pol. Bot. Stud. Guideb. Ser. **9**: 95–111.

Mirek Z. 2010. Botanicy na cmentarzu Rakowickim. Instytut Botaniki im. W. Szafera PAN, Kraków (lokalizacja, fotografia grobu Stanisławy i Bogumiła Pawłowskich oraz ich biogramy, s. 104–108).

Mirek Z. & Piękoś-Mirkowa H. 1990. Dr Stanisława Pawłowska (22. VI. 1905–20. IV. 1985) w 5 rocznicę śmierci. Dr Stanisława Pawłowska (22. VI. 1905–20. IV. 1985) – in 5th anniversary of her death. – Wiad.. Bot. **34**(4): 50–52.

Mirek Z. & Piękoś-Mirkowa H. 2007. Teoria i praktyka ochrony przyrody w krakowskiej szkole geobotanicznej. The theory and practice of nature conservation at the Cracow scientific geobotanical school. – W: A. Zemanek & B. Zemanek (red.), Naukowe szkoły botaniczne w Krakowie – tradycje i nowe zadania. Scientific botanical schools in Cracow – traditions and new tasks, s. 213–252. Ogród Botaniczny – Instytut Botaniki, Uniwersytet Jagielloński, Kraków.

Paryscy Z. & W. Wielka encyklopedia tatrzańska. Wersja internetowa. http://z-ne.pl/t,haslo,3656.html

Pawłowski B. 1920. Brekinia (*Sorbus torminalis* [L.] Crantz) w Polsce. – Ochr. Przyr. **1**: 27–39.

Pawłowski B. 1924a. Osobliwości roślinnej szaty Ojcowa i postulaty ich ochrony. – Ochr. Przyr. **4**: 75–82.

Pawłowski B. 1924b. Mniszek pieniński. *Taraxacum pieninicum* n. sp. – Bull. Int. Acad. Polon. Sci. Lett., Cl. Sci. Math. Nat., Sér. B: Sci. Nat. 1924: 109–112.

Pawłowski B. 1925. Geobotaniczne stosunki Sądeczyzny. Polska Akademia Umiejętności. – Prace Monograficzne Komisji Fizjograficznej **1**. Nakładem PAU, Kraków.

Pawłowski B. 1928. Rozwój florystyki i systematyki roślin w Polsce w latach 1872–1925. – Kosmos. Tom Jubileuszowy: s. 45–63.

Pawłowski B. 1929a. Elementy geograficzne i pochodzenie flory tatrzańskiego piętra turniowego. – Rozpr. Wydz. Mat.-Przyr. Pol. Akad. Umiejętn., 68, Dz. B, Ser. III, 28 (1928): 185–255.

Pawłowski B. 1929b. Elementy geograficzne i pochodzenie flory tatrzańskiego piętra turniowego. Die geographischen Elemente und die Herkunf der Flora der subnivalen Vegetationsstufe im Tatra-Gebirge. – Bull. Int. Acad. Polon. Sci. Lett., Cl. Sci. Math. Nat., Sér. B: Sci. Nat., Sér. B: Sci. Nat. 1928: 161–202.

Pawłowski B. 1933. Stacja geobotaniczna w Monpellier („SIGMA"). – Wszechświat **1933** (1): 9–11.

Pawłowski B. 1934a. Studja nad środkowo-europejskiemi ostróżkami z t[ak] zw[anej] sekcji *Elatopsis.* Studien über mitteleuropäische Delphinien aus der sogenannten Sektion *Elatopsis*. – Bull. Int. Acad. Polon. Sci. Lett., Cl. Sci. Math. Nat., Sér. B: Sci. Nat. (I) 1933; [Cz. I., I Teil]: 29–44; [Cz. II., II Teil]: 67–81; [Cz. III., III Teil]: 91–106; [Cz. IV., IV Teil]: 149–164; [Cz. V., V Teil]: 165–181.

Pawłowski B. 1934b. Wrotycz Zawadzkiego – *Tanacetum Zawadzkii* (Herb.) Pawł. *Tanacetum Zawadzkii* (Herb.) Pawł. dans les Piénines. – Ochr. Przyr. **14**: 64–67.

Pawłowski B. 1935. Sprawa zespołu klimaksowego w tatrzańskiem piętrze halnem. Über die Klimaxassoziation in der alpinen Stufe der Tatra. – Bull. Int. Acad. Polon. Sci. Lett., Cl. Sci. Math. Nat., Sér. B: Sci. Nat. (I) 1935: 115–146.

Pawłowski B. 1937. Zagadnienie ochrony szaty roślinnej Gór Czywczyńskich. Le problème de la protection de la végétation des Monts de Czywczyn. – Ochr. Przyr. **17**: 93–110.

Pawłowski B. 1947a. Marian Raciborski [Cykl: Wielcy przyrodnicy]. – Wszechświat 1947 (5): 153–155.

Pawłowski B. 1947b. Ogólna charakterystyka geobotaniczna Gór Czywczyńskich. Caractéristique géobotanique générale des Monts de Czywczyn. – Bull. Int. Acad. Polon. Sci. Lett., Cl. Sci. Math. Nat., Sér. B: Sci. Nat. (I) 1946: 71–108.

Pawłowski B. 1948. Ogólna charakterystyka geobotaniczna Gór Czywczyńskich. – Rozpr. Wydz. Mat.-Przyr. Pol. Akad. Umiejętn., **72**, Dz. B za r. 1946 (Ser. III, t. 32), nr **6**: 1–76.

Pawłowski B. 1950. Znaczenie socjologii roślin dla racjonalnej gospodarki człowieka w przyrodzie. The importance of plant sociology to rational economy in nature. – Ochr. Przyr. **19**: 1–30.

PAWŁOWSKI B. 1956. Flora Tatr. Rośliny naczyniowe **1**. Część ogólna – Klucze do oznaczania. Część opisowa: Paprotniki – Nagozalążkowe, Dwuliścienne: Wolnopłatkowe. Polska Akademia Nauk, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.

PAWŁOWSKI B. 1959. Pięćdziesięciolecie pracy naukowej Władysława Szafera. – Acta Soc. Bot. Pol. **28**(4): 581–587.

PAWŁOWSKI B. (red.). 1963. Flora polska. Rośliny naczyniowe Polski i ziem ościennych **10**. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa – Kraków.

PAWŁOWSKI B. 1963. La floristique et la systématique des plantes vasculaires en Pologne au cours de la période de 1945 à 1960. – Webbia **18**: 379–395.

PAWŁOWSKI B. 1964a. *Delphinium* L. – W: T. G. TUTIN, V. H. HEYWOOD, N. A. BURGES, D. H. VALENTINE, S. M. WALTERS, & D. A. WEBB (red.), Flora Europaea **1**, s. 213–216. *Lycopodiaceae* to *Platanaceae*. The Syndics of the Cambridge University Press, Cambridge,

PAWŁOWSKI B. 1964b. Ivo Horvat (1897–1963). – Wiad. Bot. **8**(3–4): 187–192.

PAWŁOWSKI B. 1964c. Werner Rothmaler (1908–1962). – Wiad. Bot. **8**(2): 173–174.

PAWŁOWSKI B. red. 1967. Flora polska. Rośliny naczyniowe Polski i ziem ościennych **11**. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa – Kraków.

PAWŁOWSKI B. 1968. *Alchemilla* L. [Series *Elatae* Rothm.] – W: T. G. TUTIN, V. H. HEYWOOD, N. A. BURGES, D. M. MOORE, D. H. VALENTINE, S. M. WALTERS & D. A. WEBB (red.), Flora Europaea **2**, s. 62–63. *Rosaceae* to *Umbelliferae*. The Syndics of the Cambridge University Press, Cambridge.

PAWŁOWSKI B. 1970. Remarques sur l'endémisme dans la flore des Alpes et des Carpates. – Vegetatio **21**(4–6): 181–243.

PAWŁOWSKI B. 1972a. *Procopiana* Guşuleac. – W: T. G. TUTIN, V. H. HEYWOOD, N. A. BURGES, D. M. MOORE, D. H. VALENTINE, S. M. WALTERS & D. A. WEBB (red.), Flora Europaea **3**, s. 105–106. *Diapensiaceae* to *Myoporaceae*. The Syndics of the Cambridge University Press, Cambridge.

PAWŁOWSKI B. 1972b. *Symphytum* L. – W: T. G. TUTIN, V. H. HEYWOOD, N. A. BURGES, D. M. MOORE, D. H. VALENTINE, S. M. WALTERS & D. A. WEBB (red.), Flora Europaea **3**, s. 103–105. *Diapensiaceae* to *Myoporaceae*. The Syndics of the Cambridge University Press, Cambridge.

PAWŁOWSKI B. & JASIEWICZ A. (red.) 1971. Flora polska. Rośliny naczyniowe Polski i ziem ościennych **12**. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa – Kraków.

PAWŁOWSKI B. & JASIEWICZ A. (red.) 1972. Flora polska. Rośliny naczyniowe Polski i ziem ościennych **13**. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa – Kraków.

PAWŁOWSKI B., PAWŁOWSKA S. & ZARZYCKI K. 1960. Zespoły roślinne kośnych łąk północnej części Tatr i Podtatrza. Les associations végétales des prairies fauchables de la partie septentrionale des Tatras et de la Region Subtatrique. – Fragm. Florist. Geobot. **6**(2): 95–222.

PAWŁOWSKI B., SOKOŁOWSKI M. & WALLISCH K. 1928. Zespoły roślin w Tatrach. Część VII. Zespoły roślinne i flora doliny Morskiego Oka. Die Pflanzenassoziationen des Tatra – Gebirges. VII. Teil. Die Pflanzenassoziationen und die Flora des Morskie Oko-Tales. – Bull. Int. Acad. Polon. Sci. Lett., Cl. Sci. Math. Nat., Sér. B: Sci. Nat. 1927: 205–272.

PAWŁOWSKI B., SOKOŁOWSKI M. & WALLISCH K. 1929. Zespoły roślin w Tatrach. Część VII. Zespoły roślinne i flora doliny Morskiego Oka. – Rozpr. Wydz. Mat.-Przyr. Pol. Akad. Umiejętn. 67, Dz. A/B (1927), Ser. III, 27: 171–311 [praca zawiera także florę Doliny Morskiego Oka opracowaną przez B. Pawłowskiego, s. 245–301] (odbitka wydana nakł. PAU z datą 1928).

PAWŁOWSKI B. & STECKI K. 1927. Zespoły roślin w Tatrach. Część IV: Zespoły roślin w dolinie Miętusiej i na głównym masywie Czerwonych Wierchów. Die Pflanzenassoziationen des Tatra-Gebirges. IV Teil: Die Pflanzenassoziationen des Miętusia-Tales und des Hauptmassivs der Czerwone Wierchy. – Bull. Int. Acad. Polon. Sci. Lett., Cl. Sci. Math. Nat., Sér. B: Sci. Nat. 1926, Suppl. II: 79–121.

PAWŁOWSKI B. & WALAS J. 1949. Zespoły roślin naczyniowych Gór Czywczyńskich. Les associations des plantes vasculaires des Monts de Czywczyn. – Bull. Int. Acad. Polon. Sci. Lett., Cl. Sci. Math. Nat., Sér. B: Sci. Nat. (I) 1948: 117–181.

PAWŁOWSKI B. & WALTERS S. M. 1972. *Alchemilla* L. – W: P. H. DAVIS (red.), Flora of Turkey and the East Aegean Islands **4**, s. 80–105. Edinburgh University Press, Edinburgh.

STAFLEU F. A. & COWAN R. S. 1983. Taxonomic literature. A selective guide to botanical publications and collections with dates, commentaries and types. Ed. 2. **4**. Bonn, Scheltema & Holkema, Utrecht/ Antwerpen, W. Junk b.v., Publishers, The Hague/Boston (Pawłowski, Bogumił, s. 118–119).

SZAFER W. (red.) 1921. Flora polska. Rośliny naczyniowe Polski i ziem ościennych **2**. Nakładem Akademii Umiejętności, Kraków.

SZAFER W. 1959. Botanika w Krakowie w okresie wojny 1939–1945. Polska Akademia Nauk Oddział w Krakowie, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Kraków.

SZAFER W. (red.) 1959. Szata roślinna Polski **1**, **2**. PWN, Warszawa [SZAFER W. & ZARZYCKI K. (red.) – wyd. 2. 1972; wyd. 3. 1977 – przedr.]. **1**. tłum. na język angielski pt. The vegetation of Poland. – W: R. C. ROLLINS & G. TAYLOR (red.), International Series of Monographs in Pure and Applied Biology. Division: Botany. **9**, Pergamon Press – PWN, Oxford – Warszawa 1966,].

SZAFER W. 1970. Twórczość naukowa Profesora Bogumiła Pawłowskiego – Production scientifique du Professeur Bogumił Pawłowski. – Fragm. Florist. Geobot. **16**(1): 17–23.

SZAFER W. 1973. Wspomnienia przyrodnika. Moi profesorowie – moi koledzy – moi uczniowie. Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk.

SZAFER W., KULCZYŃSKI S. & PAWŁOWSKI B. 1924. Rośliny polskie. Opisy i klucze do oznaczania wszystkich gatunków roślin naczyniowych rosnących w Polsce bądź dziko bądź też zdziczałych lub częściej hodowanych. Dla użytku florystów, uczniów szkół wyższych i średnich, rolników, leśników, farmaceutów i innych miłośników przyrody. Książnika Atlas, Lwów – Warszawa.

SZAFER W., KULCZYŃSKI S. & PAWŁOWSKI B. 1953. Rośliny polskie. Opisy i klucze do oznaczania wszystkich gatunków roślin naczyniowych rosnących w Polsce bądź dziko, bądź też zdziczałych lub częściej hodowanych. Z 500 rysunkami. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa [wyd. 2 – 1967; wyd. 3 – 1969; wyd. 4 – 1976; wyd. 5, Cz. 1, 2, – 1986; wyd. 6, cz. 1, 2 – 1988].

SZAFER W. & PAWŁOWSKI B. 1927. Zespoły roślin w Tatrach. A. Ogólne uwagi o metodyce pracy (do części: III., IV. i V.). Die Pflanzenassoziationen des Tatra-Gebirges. A. Bemerkungen über die angewandte Arbeitsmethodik (zu den Teilen: III., IV. und V.). – Bull. Int. Acad. Polon. Sci. Lett., Cl. Sci. Math. Nat., Sér. B: Sci. Nat. 1926, Suppl. II: 1–12.

SZAFER W. & PAWŁOWSKI B. (red.) 1955. Flora polska. Rośliny naczyniowe Polski i ziem ościennych **7**. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.

SZAFER W. & PAWŁOWSKI B. (red.). 1959. Flora polska. Rośliny naczyniowe Polski i ziem ościennych **8**. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.

SZAFER W. & PAWŁOWSKI B. (red.). 1960. Flora polska. Rośliny naczyniowe Polski i ziem ościennych **9**. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Kraków.

SZAFER W., PAWŁOWSKI B. & KULCZYŃSKI S. 1923. Zespoły roślin w Tatrach. Część 1: Zespoły roślin w dolinie Chochołowskiej. Die Pflanzenassoziationen des Tatra – Gebirges. 1 Teil: Die Pflanzenassoziationen des Chochołowska Tales. – Bull. Int. Acad. Polon. Sci. Lett., Cl. Sci. Math. Nat., Sér. B: Sci. Nat. 1923, Suppl.: 1–65.

SZAFER W., PAWŁOWSKI B. & KULCZYŃSKI S. 1927a. Zespoły roślin w Tatrach. Część 1. Zespoły roślin w Dolinie Chochołowskiej. – Rozpr. Wydz. Mat.-Przyr. Pol. Akad. Umiejętn., 63/64, Dz. A/B, Ser. III, 23/24 (1923/1924): 203–284.

Szafer W., Pawłowski B. & Kulczyński S. 1927b. Zespoły roślin w Tatrach. Część III: Zespoły roślin w dolinie Kościeliskiej. Die Pflanzenassoziationen des Tatra-Gebirges. III. Teil: Die Pflanzenassoziationen des Kościeliska-Tales. – Bull. Int. Acad. Polon. Sci. Lett., Cl. Sci. Math. Nat., Sér. B: Sci. Nat. 1926, Suppl. II: 13–78.

Śródka A. 1997. Uczeni polscy XIX-XX stulecia. **3**. Aries, Warszawa (Pawłowski Bogumił, s. 370–372).

Zając A. & Zając M. 2012. Profesor Bogumił Pawłowski jako taksonom. – Fragm. Florist. Geobot. Polon. **19**(1): 245–254.

Zarzycki K. 1972a. Bogumił Pawłowski 1898–1971. – Chrońmy Przyr. Ojcz. **28**(1): 37–39.

Zarzycki K. 1972b. Bogumił Pawłowski (1898–1971). – Kosmos A, **1**(114): 3–10.

Zarzycki K. 2002. Bogumił Pawłowski (1898–1971). – W: Sylwetki zmarłych członków Oddziału Krakowskiego Polskiej Akademii Nauk, s. 127–130. Polska Akademia Nauk Oddział w Krakowie, Kraków.

Zarzycki K. & Braun-Blanquet J. 1972. In memoriam: Bogumił Pawłowski (1898–1971). – Vegetatio **25**(5–6): 278–282.

Zarzycki K., Guzik J. & Tacik T. 1973. Bogumił Pawłowski (1898–1971) i jego dorobek w zakresie systematyki roślin. – Acta Soc. Bot. Pol. **42**(1): 3–20.

Zemanek A. 2007. Geneza krakowskich botanicznych szkół naukowych. Origin of Cracow scientific botanical schools. – W: A. Zemanek & B. Zemanek (red.), Naukowe szkoły botaniczne w Krakowie – tradycje i nowe zadania. Scientific botanical schools in Cracow – traditions and new tasks, s. 25–80. Ogród Botaniczny – Instytut Botaniki UJ, Kraków.

Zemanek A., Medwecka-Kornaś A., Zdebska D., Kuta E. & Joachimiak A. 2010. Instytut Botaniki. – W: A. Zemanek (red.), Uniwersytet Jagielloński. Złota Księga Wydziału Biologii i Nauk o Ziemi. Część II: Historia instytutów. Universitas Iagellonica. Liber Aureus Facultatis Biologico-Geographicae. Pars II: Historia institutorum. The Golden Book of the Faculty of Biology and Earth Sciences. Part II: History of the institutes, s. 59–138. Kraków, UJ, Księgarnia Akademicka.

Zemanek B. 2012. Bogumił Pawłowski jako fitogeograf. – Fragm. Florist. Geobot. Polon. 19(1): 267–270.

Materiały archiwalne

Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego
Teczki osobowe B. Pawłowskiego: S II 619, S III.

Biblioteka Jagiellońska
Rkps Przyb. 796/76 – „Instytut i Ogród Botaniczny UJ 1918 – 1938" (tytuł na okładce), „Kronika Instytutu i Ogrodu Botanicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego od roku 1918–1938" (tytuł na karcie tytułowej), s. 199 nlb; Bogumił Pawłowski, s. 34–42 nlb.

Instytut Botaniki im. W. Szafera PAN
Teczka osobowa nr 115 (Prof. dr Bogumił Pawłowski).

Muzeum Ogrodu Botanicznego UJ
Teczki osobowe B. Pawłowskiego: B 316, B 319. Fotografie: koperta „Bogumił Pawłowski. Portrety"; segregator: „Bogumił Pawłowski. Zdjęcia zbiorowe". Karykatury B. Pawłowskiego i W. Szafera w zespole „Ryciny": Ryc. 28 – „Instytut Botaniczny Uniwersytetu Jagiellońsk.[iego] w Krakowie w Roku Pańskim 1928 w wdzięcznych obrazkach. Czcinajgodniejszemu Panu Profesorowi Dr-owi Władysławowi Szaferowi namalował uczeń Stefan Macko". Zeszyt z szarej tektury złożony z kart 1–6, na których naklejone

są barwne akwarele na białym papierze: k. 1. „Prof. Dr. Władysław Szafer Dyrektor Ogrodu i Inst. Bot.", k. 5. „Dr. Bogumił Pawłowski. adjunkt Ogrodu Botanicznego".

Spis skrótów
BJ – Biblioteka Jagiellońska
Muz. OB – Muzeum Ogrodu Botanicznego UJ.

SUMMARY

Bogumił Pawłowski – taxonomist, plant geographer, plant sociologist, explorer of the Carpathians, Alps, and the mountains of the Balkan Peninsula, was one of the most eminent Polish botanists. He was born on 25 November 1898 in Kraków to the judge Witold Pawłowski and Zofia Pawłowska, née Pazdanowska. He finished the 1st Classics High School in Nowy Sącz. In this school he acquired a very good command of Latin which he spoke and wrote fluently throughout his life.

From 1916–1921 he studied natural sciences, chiefly botany, at the Faculty of Philosophy of the Jagiellonian University in Kraków. Among his teachers was Marian Raciborski (1863–1917), taxonomist of numerous plant groups, plant geographer and palaeobotanist. In 1913, he established the Botanical Institute, operating till this day under the name of the Institute of Botany, where he commenced the activities of the so-called "Kraków geobotanical school", whose work has been continued by subsequent generations of researchers. The scientific development of B. Pawłowski was greatly influenced by contacts with Władysław Szafer (1886–1970), a former student of Raciborski and the Director of the Institute of Botany and the Botanic Garden, plant geographer, palaeobotanist, and one of the creators of nature conservation in Poland and Europe. Under the guidance of W. Szafer, the Kraków geobotanical school has become the leading research team of both recent and fossil vegetation in Poland.

Bogumił Pawłowski worked for a number of years in the Botanic Garden, first as a Research Assistant (1921–1924), then from 1925 – as an Adjunct Professor and, finally, from 1931, as a permanent Adjunct Professor. In 1922, he obtained his Ph.D. at the Jagiellonian University upon presentation of a geobotanical monograph on the Sącz region in the Western Carpathians (PAWŁOWSKI 1925). The Tatra Mountains became the favourite research area and a kind of spiritual refuge for B. Pawłowski. On the basis of a dissertation concerning the geographical elements and origin of the flora in the Tatra subnival belt (PAWŁOWSKI 1929a, b), he was granted the title of *doctor habilitatus* in the Jagiellonian University in 1930. He cultivated his interests in plant geography during a 4-month stay in 1930 in the Station Internationale de Géobotanique Méditerranéenne et Alpine (SIGMA) in Montpellier, whose Director was Josias Braun-Blanquet (1884–1980), a creator of the French-Swiss school of phytosociology, also known as the Zurich-Montpellier school or the Central European-Mediterranean school. In 1938, B. Pawłowski obtained his professorship.

During World War II, he held lectures and classes in plant taxonomy as part of clandestine courses held at the Jagiellonian University (1943–1945). In 1951, he assumed the position of Full Professsor in the Chair of Forest Botany of the Jagiellonian University. He returned to his parent Botanical Institute (1952), where he took up a post in the Chair of Taxonomy and Plant Geography. After the retirement of W. Szafer in 1960, he was the acting Director of the Institute and the Botanic Garden (officially nominated in 1961). He resigned from working for the Jagiellonian University in 1965, as from 1953 he was affiliated with a newly-formed Department of Botany of the Polish Academy of Sciences (known as the Institute of Botany since 1956) established by Professor Szafer, who was the Director of the unit. Bogumił Pawłowski was his deputy (1953–1960), later the acting Director (1961–1962), and eventually the Director (1961–1968). He retired in 1968 and remained a highly active scientist. A map of his foreign research trips includes various European countries, whereas the floristic and phytosociological expeditions that he led encompassed mostly the Carpathians, Balkans and the Alps. Conducting his botanical research, he visited, *inter alia*, the mountains of Romania (1931), Bulgaria (1936, 1948), former Yugoslavia (1938, 1957, 1962) and different parts of the Alps (1931, 1958, 1960, 1961, 1962, 1964).

In July 1971, B. Pawłowski went to Greece as a member of the XV International Phytogeographic Excursion (IPE) (3–23 July 1971). After their work was finished, he climbed the highest summit in Greece – the Thessalian Olympus, Mytikas peak (2917 m above sea level) with four companions. On his way down from the summit, he bent to collect a plant species that he had not seen before, lost his balance and rolled more than ten meters down the slope, sustaining head injuries. Unconscious, he was carried to a mountain shelter "Spilios Agapitos" located 2100 m above sea level, where he died on 27 July 1971. The funeral took place on 7 August in the Rakowicki Cemetery in Kraków.

Bogumił Pawłowski was an author or co-author of approximately 200 publications, covering floristics, taxonomy of vascular plants, plant geography, and phytosociology. He was one of the leading experts in the vascular plants of European mountains such as the Carpathians, the Alps and the Balkan Peninsula, as well as a pioneer of plant sociology in Central Europe. He described 226 new taxa of vascular plants and nomenclatural combinations previously unknown to science, including several dozen species. He was a specialist in "difficult" genera, e.g. *Alchemilla*, *Delphinium*, and *Symphytum*. As a sign of recognition of his accomplishments, he was appointed in 1958 as a regional adviser to the Editorial Committee of the *Flora Europaea* (vols 1–5, 1964–1980), to which he contributed 5 genera, independently or as a co-author. Bogumił Pawłowski's contribution to two fundamental pieces of Polish floristic and taxonomical literature, namely: "the field trip flora manual" – *Rośliny polskie* (Polish plants) (Szafer *et al*. 1924, 2nd ed.. 1953, 6th ed. 1988), and a multi-volume *Flora polska* (Flora of Poland) (vols 1–15, 1919–1995), was particularly significant. Bogumił Pawłowski contributed several dozen taxa and edited or co-edited seven volumes of the latter work (Szafer & Pawłowski ed. 1955, 1959, 1960; Pawłowski ed. 1963, 1967; Pawłowski & Jasiewicz ed. 1971, 1972). Bogumił Pawłowski was also one of the main authors of *The vegetation of Poland*, concerning the plant geography of Poland, edited by W. Szafer (Szafer ed. vols 1–2, 1959; 2nd edition; Szafer & Zarzycki ed. 1972; 3rd edition. 1977; vol 1. published in English 1966). One of the greatest works of his life, *Flora Tatr* (*Flora of the Tatra Mountains*), remained unfinished. Only the 672-page first volume containing descriptions of numerous new taxa was released in print (Pawłowski 1956).

Works in floristic plant geography occupy an important place in Bogumił Pawłowski's research activity. Studies of the flora in the Sącz region (Pawłowski 1925), the Tatra subnival belt (Pawłowski 1929a, b) and the Chyvchyn mountain range in the Eastern Carpathians (Pawłowski 1947b, 1948), are particularly noteworthy. A paper regarding the comparison of endemism in Alpine and Carpathian floras (Pawłowski 1970) is still widely quoted to this day. In close cooperation with Josias Braun-Blanquet, who was a friend of his, B. Pawłowski conducted phytosociological studies into the species composition, structure and life of plant associations, their geographic distribution and dynamics. In 1920s W. Szafer, S. Kulczyński and B. Pawłowski introduced phytosociological methodology into their research in Poland. As a result of this joint research, four parts of the phytosociological monographs on the Tatra plant associations (concerning mostly the valleys) have been published. The most pioneering study is the monograph on the Chochołowska Valley (Szafer *et al*. 1923, 1927a), containing one of the first phytosociological maps in the world. While working in Kraków, where nature conservation in Poland was shaped under the guidance of Władysław Szafer, the scientist was strongly committed to the theoretic and practical work in this field. He was one of the pioneers promoting the idea of active conservation with regard to plant communities (Pawłowski 1950).

In consideration of Bogumił Pawłowski's achievements, he was admitted as a Corresponding Member of the Polish Academy of Arts and Sciences (1945). He also became a Corresponding Member (1952) and a Full Member (1966) of the Polish Academy of Sciences (PAS). He was granted honorary membership of two botanical societies: the Czechoslovakian Botanical Society (1968) and the Bulgarian Botanical Society (1969). He was also a member of international scientific organisations, such as Bayerische Botanische Gesellschaft, International Association for Plant Taxonomy, Société Botanique de France, Société Internationale de Phytosociologie and the Zoologisch-Botanische Gesellschaft in Vienna.

In 1931, he married Stanisława Bulanda (1905–1985), a botanist interested in floristics and taxonomy and employed in the PAS Department and Institute of Botany, who helped him in his field research and the technical analysis of study results.

Profesor Pawłowski was an old-school naturalist, who above all cherished contact with nature, friendship and the moments enjoyed with his colleagues and students, especially over a glass of wine and with songs. In the Jagiellonian University he gave lectures in plant taxonomy, ecology, plant sociology, forest botany, as well as monographic courses, e.g. "Review of Carpathian flora". His passion for teaching manifested itself during field classes with students, whose society he enjoyed. The field trips were often concluded with plant recognition quizzes accompanied by singing and dancing by the campfire. A testament to his popularity was given in a written account by his disciple Kazimierz Zarzycki, who noted that "what was the most striking about him were his modesty and guilelessness. To those who did not know him well, he could seem an eccentric with his eyes fixed only on his plants. All who turned to him, especially relations and friends, could always count on his help and honest advice, although when lost in thought, he would sometimes not notice or recognize them on the street. Never separated from his glass of bitter tea, he worked continuously and the light in his office would usually be lit late into the evening. Apart from his constant fascination for work [...], he found time to go to the theatre, cinema, a student party, or after his return from the Institute late at night, read de Gaulle's memoirs in their original version and Słowacki's poems" (Zarzycki 1972b).